

Tartalom

MEDITÁCIÓ	
Luther Márton: Csodálatos Krisztus	1
IGEHIRDETÉS	
Dóka Zoltán: „...ahova te mész, oda megyek...” (Igehirdetés az Ordass házaspár sírjánál)	2
BIBLIATANULMÁNY	
Tekus Ottó: Közelebb Ezékielhez	6
TANULMÁNY	
Urbán Ernő: Az Ótestámentom üzenete	16
Dóka Zoltán: Lutheránus identitás és ökumené	19
id. Magassy Sándor: A megigazulásról folytatott „ökumenikus párbeszéd” fejleményei	27
Boleratzky Lóránd: Ordass püspök és a politika	31
BESZÁMOLÓ	
ifj. Zászkaliczky Pálné Mirák Katalin: Erlangeni tükörcserepek, avagy benyomások egy nemzetközi egyháztörténeti konferenciáról	35
TARTALMI ÖSSZESÍTŐ	40

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 39. szám – 1998. ŐSZ

Felelős szerkesztő: Ittész Gábor (tel.: 96-439-381)

Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 1-383-1042)

A szerkesztőbizottság tagjai: D. Dóka Zoltán, Ittész János, id. Magassy Sándor,
Rózse István

Szerkesztőség: 9024 Győr, Liezen-Mayer u. 41.

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskay út 10.

Csekszám: Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: FÉBÉ Bt.

Felelős vezető: Tóth Béla

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng. szám: III./E1/20/1989

Luther Márton

Csodálatos Krisztus

*És hívják nevét: csodálatosnak...
(Ézs 9, 6)*

Krisztusnak azért csodálatos a neve, mert csodálatos Ő maga. Hiszen mindazt, amit a keresztyén egyházban művel, eltakarja a szemünk-eszünk elől és azt az Ő igéjébe rejti bele. Megigazulás, szentség, erő, élet, üdvösség s minden, amit az egyház Krisztusban bír, megfoghatatlan az ész számára és el van rejtve a világ elől. Éppen ezért elhibázott dolog az egyházat az értelem törvényei, vagy a külső látszat szerint ítélni meg. Ha ezt teszed, nem látsz egyebet bűnös, fogyatékos, gyenge, megkeseredett, nyomorult, hajszolt s üldözött embereknél. Akkor ítéled meg helyesen a keresztyéneket, ha arra nézel, hogy meg vannak kereszttelve, Krisztusban hisznek, hitüket igazi gyümölcsök igazolják, kereszttjüket türelemmel és reménységben hordozzák. Ez a keresztyén egyház igazi ismertető jele.

A keresztyén egyház igaz és szent. A látszat azonban mást mutat. Az ember csupa bűnt lát és halált s alig hall egyebet e világ ördögének káromlásainál. Ennek pedig az az oka, hogy az igazság nem bennünk van, hanem Krisztusnál és a belé vetett hitben. Hogy a keresztyén egyház és minden keresztyén bűnvalló szóval szüntelenül ezt mondja: tudom, hogy bűnös vagyok és tisztátalan; – ülök nehéz rabságban, halálban és gyalázatban; nem is érzek magamban mást, csak merő bűnt. Mégis megigazult vagyok és szent; nem önmagamban, hanem Krisztus Jézusban, „*ki lőn nekünk Istentől bölcseségül, igazságul, szentségül és váltságul.*”

*Ó, felséges Úr, mi kegyes Istenünk,
Mily csodálatos a te neved nekünk!
Nagy dicsőséged felhat az égre,
Teljes vele a föld kerekége.*

(44. ének 1. verse)

*

Luthernak ezt az áhítatát a *Jer, örvendjünk keresztyének* c. kötetből közöljük reformációi megemlékezésül, október 31. közeledtével. (A szerkesztő)

Dóka Zoltán

„...ahova te mész, oda megyek...”

Igehirdetés az Ordass házaspár sírjánál, D. Ordass Lajos püspök halálának 20. évfordulóján, 1998. augusztus 14-én, a Farkasréti temetőben

„...ahova te mész, oda megyek. Ahol te megszállsz, ott szállok meg. Néped az én népem, és Istened az én Istenem. Ahol te meghalsz, ott haljak meg én is. Ott temessenek el engem is. Bármit tegyen velem az Úr most és ezután, csak a halál választ el engem tetőled.”

(Ruth 1,16–17.)

Keresztyén Gyülekezet! Kedves Testvéreim!

Jézus Krisztus Urunk nevében jöttünk e sírhoz, Ordass Lajos testvérünk halálának 20. évfordulóján, hogy Isten ígéjének fényében emlékezzünk az Ordass házaspárra, és tanuljunk életük példájából.

A felolvasott ígét azért választottam, mert úgy látom, hogy egyszerre fejezi ki az Ordass házaspár életének és a kereszt evangéliumának titkát.

Bevezetésül vessünk egy pillantást az ige háttérére! Míról is szól Ruth könyve? Egy betlehemi család életére tragédiák zuhannak. A házaspár két kis fiúgyermekkel, nagy éhínség elől menekülve, idegen vidékre, Moáb földjére költözik. Ott ugyan megélhetést találnak, de hamarosan meghal az apa. Naomi, az özvegy, egyedül neveli fel két fiát. Azok felnöve, moábi lányokat vesznek feleségül. De újabb tragédia történik: a két fiú is meghal. Ott marad a három özvegy: Naomi és két menyé, Orpá és Ruth. Közben híre jön, hogy otthon elmúlt az éhínség. Naomi hazaindul. Menyei vele akarnak menni, de ő hazaküldi őket anyjukhoz, hogy menjenek férjhez, hiszen még fiatalok. Orpá enged a biztatásnak, és hazatér. De Ruth – a neve azt jelenti: „barátság” – nem hagyja magát elküldeni. Ő – nevéhez méltóan – Naomival akar maradni. Ekkor mondja megrendítően szép szavait, a hűség egyik leggyönyörűbb vallomását a Bibliában, sőt a világirodalomban, amelyet az imént felolvastam. Ez a vallomás a történet csúcspontja: Ruth önként vállalja anyósa keserű sorsát! A történet folytatása arról szól, hogy miként áldotta meg Isten a hűséges Ruthot. Ő lett Dávid király dédanyja.

De mi most ne lapozzunk tovább e történetben, hanem maradjunk itt a csúcsponton, mert itt csendül össze az Ordass házaspár élete Ruth történetével, és mindkettő az evangéliummal. Tekintsünk azért most, Ruth vallomásának fényében, három irányba!

1. Először is tekintsünk vissza és emlékezzünk az Ordass házaspárra! Hadd kezdjem Ordass Lajosné emlékével.

Három éve, amikor halálhírért meghallottam, azonnal a hűséges Ruth jutott eszembe, aki a Bibliában az önkéntes sorsközösség-vállalás egyik legmegragadóbb példája. Az a ritka magatartás ez, amikor valaki nem hagyja magára a másikat a bajban, hanem mellé áll, és vállalja annak sorsát mindhalálig. Ez a sorsközösség-vállalás volt Ordass Lajosné életének is legszebb és legmélyebb vonása.

Csak a hasonló sorsú asszonyok tudják igazán, mit jelenthetett neki, 30 éven át együtt hordozni férje sorsát, akit világi és egyházi hatalmasságok igazságtalanul üldöztek, gyaláztak, elítéltek, börtönbe zártak, s a börtön után is mindenhol kirekesztettek. S miközben együtt hordozták a megaláztatást, naponta gondoskodniuk kellett a családról, nevelni, vezetni gyermekeiket, és próbálni legalább enyhíteni a mérhetetlenül sok hátrányt, ami az apa sorsából a gyermekeknek jutott. Bizony, nem volt ez valami glóriás diadalmenet, hanem naponkénti harc a gondokkal, imádságos viaskodás kétség és remény között!

És Ordass Lajosné vállalta férje sorsát! Nem hagyta őt cserben! Sőt amikor álnok ajánlatot kapott, hogy jobb anyagi körülmények fejében segítsen fellazítani, megtörni férje állhatatos magatartását, visszautasította azt, és hű maradt férje útjához. Szó szerint beteljesedett életében Ruth vallomása: „Ahova te mész, oda megyek..., ahol te meghalsz, ott haljak meg én is. Ott temessenek el engem is!” Egy volt az útjuk mindhalálig, és íme, itt állunk közös sírjuk mellett...

Hadd említsen meg: személyes tapasztalatból beszélek. F fiatal lelkészként gyakran voltam otthonuk vendége, s közelről ismerhettem nemcsak az üldözött püspök harcát, hanem felesége önfeláldozó hűségét is. Egyháztörténeti feladatnak tartom, hogy az evangélium igazságáért üldözött férfjak mellett a sorsvállaló, hű feleségek emlékét is megőrizzük az utókor számára.

És most – Ruth vallomásának fényében – emlékezzünk magára Ordass Lajosra, aki ma 20 éve fejezte be földi vándorútját. Aki személyes közelségből ismerte, tudja, hogy őt is a sorsközösség-vállaló hűség vezette mindhalálig, és nem a dicsőségvágy, nem a mártírkoszorú óhaja, ahogy ellenfelei méltatlanul megvádolták. Azon kevesek közé tartozott, akik sorsukat egészen Istenre bízzák, s ezért szabadok önmaguktól: a karriervágytól és a karrierféltéstől. Szabadok arra, hogy az igazság, az önfeláldozó szeretet és hűség útját keressék és kövessék, mint éjszakai vándorok a sarkcsillagot.

Áldozatkész szeretetét Ordass Lajos mindenekelőtt Jézusnak vallotta meg. Lán-goló Jézus-szeretemben élt, s ezért kész volt szenvedni is. Tudta, hogy a Jézus-követőknek hordozniuk kell a Megfeszített sorsát e világban. De ő ezt nem tekintette érdemnek, hanem isteni ajándéknak. Úgy, ahogy Pál írja a filippibelieknek: „Nektek nemcsak az adatott meg a Krisztusért, hogy higgyetek benne, hanem az is, hogy szenvedjétek őéréte.” (Fil 1,29). És a szenvedés kegyelme mellé ajándéku kapta a szív békességét is. Megtapasztalta ő is, amit szenvedőtársa, Keken András, 1950 nagypéntekén, a börtönben írt versében így mond:

*„A cellám faláról vízcseppek csepegték,
Árva két szememből könnycseppek peregték.
De én feledve bajt, nyirkos cellafalat,
Az értem szenvedő Krisztus vére alatt,
Nagypéntek ünnepén, boldog voltam s szabad!”*

Igen, ilyenek azok, akik vállalják Krisztus sorsát ebben a világban: boldogok és szabadok!

Ez a sorsvállaló hűség vezette Ordass Lajost emberi kapcsolataiban is. Ennek több példáját említhetném saját életemből is. De itt most csak a legjelentősebbet

hadd említsem: az 1956-os rehabilitációs tárgyalásokon nem engedte a maga ügyét elválasztani két szenvedőtársa, Keken András és Kendeh György ügyétől. Amiként azok vállalták az ő sorsát, ő sem fogadott el felmentést, igazságtételt önelkülűk. Kölcsönös sorsvállalásuk a közelmúlt egyháztörténetének egyik leg-fénylőbb erkölcsi tette volt.

De a sorsvállaló, önfeláldozó hűség volt Ordass Lajos titka a nagy közösségek, egyháza és magyar hazája iránti magatartásában is. Ebben sem egyéni vagy politikai szempontok irányították, hanem teológiai, azaz isteni értékrend: Isten ígéjének, törvényének és evangéliumának a mértéke és igazsága. Ezért tudta jól felmérni az egyház történelmi helyzetét. Sem propagandával, sem hamis teológiai érvekkel nem hagyta magát megtéveszteni, és az egyházat a politika szolgálatába állítani. Bátran szállt szembe a terrorral, akár nyugatról jött az, akár keletről. Mindig az elnyomott, üldözött egyházzal, az elnyomott, üldözött nemzettel azonosult, és soha nem az elnyomó hatalommal. Egész életével mondta el Ruth vallomását egyházának is, hazájának is: utad az én utam, sorsod az én sorsom mindhalálig!

Ma, amikor egyéni és csoportérdekek égbekiáltó közönnyel gáznak át világszerte mindenkin és mindenben, és tudatosan pusztítják az erkölcsi értékeket, égetően sürgős feladat lenne, szemfényvesztő sikeremberek helyett ilyen önfeláldozó, hűséges emberek életpéldáját állítani a nevelés, a tömegkommunikáció és az egész emberi kultúra középpontjába, mielőtt az emberiség végleg lezüllick a vad ösztönök és a technikai manipuláció mocsarába, ahol az ember már nem több, mint computerrel irányított szerkezet, játékszer önző, gonosz kezekben.

2. Ezért kell az emlékezés után – Ruth vallomásának fényében – egy másik irányba is tekintenünk: önmagunkba! Enélkül üres, sőt hamis lenne emlékezésünk. Ugyan az előtűnk járt, önfeláldozó életű szenvedők nemcsak emlékül hagyják ránk életművüket, hanem általa meg is szólítanak és kérdeznek bennünket múltunkról és jelenünkről.

A múltunkról azt kérdezik: „Te merre jártál, amikor mi a szenvedés útját tapostuk, és hordoztuk megalázott, kirekesztett életünk terhét?! Te hol laktál, amikor mi a szegénység hajlékában szűkölködtünk?! Te vállaltál-e valamit az üldözött egyház és a becsapott, megrabolt haza szenvedéséből, vagy éppen hasznot húztál belőle?!”

És kérdeznek bennünket a jelenünkről is: „Te mit teszel ma embertársaidért, környezetedért, egyházadért és hazádért, amelyeknek holnapjáért te is felelős vagy?! Ma melyik úton jársz? A sorsközösség-vállaló hűség, az önfeláldozó igazság és szeretet útján, vagy az önigazságba és álszeretetbe rejtett önzés, a törtető önérvényesítés útján?! Mert nincs harmadik út, csak ez a kettő van!”

Bizony, jó lenne egyszer mindenkinek szembenéznie ezekkel a kérdésekkel, és őszintén válaszolnia rájuk! Nem a halottaknak! Az már késő! Nem is csak egymásnak, bár sok esetben ez is szükséges lenne, és javunkra válna. De mindeneelőtt Isternek kellene válaszolnunk! Előtte kellene végre letennünk a fegyvert, amellyel görcsösen védjük hamisságainkat és bűneinket! Előtte kellene feltárni szívünket, aki mindent tud rólunk, és bevallani a múltat: „Igen, Uram, én vagyok az az ember!”

Persze el is lehet utasítanunk e kérdéseket, s megtagadnunk a válaszadást, ahogy ez oly sokszor történik is. De akkor ránk is vonatkozik Jézus kemény szava a képmutató írástudók és farizeusok ellen, akik hiába tisztelik a megölt próféták

emlékét, hiába díszítik az igazak sírjait, fiai maradnak a próféták gyilkosainak. És ostorként suhog felettünk Jézus fenyegetése: „Kígyók, viperák fajzata! Hogyan menekülhetnétek meg az itélettől?!” (Mt 23,33)

De ha megalázkodunk Isten előtt, és a vámszedővel így szólunk neki: „Isten, légy irgalmas nekem, bűnösnek!”, akkor megnyílik előttünk egy harmadik irány, ahova nézhetünk, feltűnik előttünk egy Ruth vallomásánál is magasabb, fénylőbb hegycsúcs, ahol emlékezésünk és önvizsgálatunk célhoz érhet, és valami egészen új kezdődhet bennünk és velünk: felragyog előttünk a kereszt dicsősége!

3. Befejezésül nézzünk e harmadik, legfontosabb irányba: Jézus keresztjére! Ez is vallomás. De már nem Ruthé, nem az Ordass házaspáré, nem is a miénk, hanem Isten vallomása. A keresztben Isten vállalja meg sorsunkat vállaló hűségét és szeretetét irántunk. Ez a kereszt evangéliuma, az örömhír, amely azt hirdeti, hogy bármennyire eltántorodtunk is Tőle, Isten nem mond le rólunk. Utánunk jön, megbocsát és visszafogad magához. Örökre velünk akar maradni, mert halálosan szeret bennünket. A megfeszített és feltámadott Krisztusban már nemcsak egy népet, hanem kivétel nélkül minden népet, az egész emberiséget öleli magához. Őbenne minden bűnös, halandó embert üdvösségre választott, és örök életre hívott el.

Így nézhetünk egymásra a kereszt fényében. Bármennyire messzire szakadtunk is egymástól egyházban, hazában és az emberiség nagy családjában, testvérek vagyunk és maradunk a kegyelemben. Jézus keresztje híd, az Isten hídja, amely a legtávolabbi partokat is képes összekötni Isten és ember, ember és ember között.

És így nézhetünk az utolsó ellenségre is, a halálra. Isten a Megfeszített feltámasztásával a végpontot kettősponttá változtatta, amely után valami radikálisan új következik. Valami olyan nagyszerű formája a létnek, teljessége az életnek, hogy annak fel-felcsillanó töredékei is boldoggá teszik múlandó földi életünket. Mi itt csak halálunkig tartó hűséget ígérhetünk egymásnak, ahogy Ruth is teszi. És ez, ha valóra válik, a legnagyobb ajándék, amit ember embernek adhat. De Isten hűségígérete örökre szól, mert a halál sem választhat el minket az ő szeretetétől, amely megjelent Jézus Krisztusban, a mi Urunkban. (Rm 8,38–39).

Ez az evangéliumi hit éltette Ordass Lajost és feleségét. Ez formálta életüket válasszá, visszhanggá Isten vallomására a keresztfán. Ez a hit adott nekik erőt a legnagyobb megaláztatás és szenvedés idején is a sorsvállaló hűségre. Ez vigasztalta őket minden bánatukban. Ez adott nekik reménységet, hogy a halál fájalmát is el tudják fogadni Isten örök, atyai kezéből.

Az Ordass házaspár emléke minket is erre a hitre hív. Biztat, hogy minden élethelyzetben bátran nézzünk fel Krisztus keresztjére, és a legkeservesebb látszatok ellenére, könnyek között is higgyük a végső titkot, Isten szeretetét, s benne bűneink bocsánatát és az örök életet. Ez a hit minket is megvigasztal minden bánatunkban, és reménységet ébreszt bennünk halálunk óráján is. Ez a hit nekünk is erőt ad, hogy a még előttünk álló földi vándorúton tudjunk sorsközösséget vállaló, áldozatos életet élni, és vándortársainknak, egyházunknak és hazánknak egész életünkkel elmondani Ruth vallomását: „Ahova te mész, oda megyek. Ahol te megszállsz, ott szállok meg. Néped az én népem, és Istened az én Istenem. Ahol te meghalsz, ott haljak meg én is. Ott temessenek el engem is. Bármit tegyen velem az Úr most és ezután, csak a halál választ el engem tőled.” Ámen.

Tekus Ottó

Közelebb Ezékielhez

I.

Két dolgot kívánok előrebocsátani.

Túl kevés az idő ahhoz, hogy ezen a konferencián két alkalommal „Ezékiel elhívása, küldetése és hivatása” kérdésébe elegendőképpen belemélyedjünk. Ami ebben a két előadásban elhangzik, azt tekintésétek „prolegomenának”, ahogyan annak idején egy előadássorozat bevezetőjét nevezték professzoraink. – A másik: evangelizációra hívott minket a somogy-zalai egyházmegye. Elvileg minden gyülekezeti igehirdetés evangelizáció. Egyházi gyakorlatunkban azonban ez a műfaj nagyon személyes, embert megszólító igehirdetést jelent. Igazában tehát nem Ezékielről van itt szó, hanem rólad és rólam. A mi elhívásunkról és a mi küldetésünkéről. Isten megszólít és szolgálatába állít, illetve szolgálatunkban tovább küld személyes kegyességünk típusától függetlenül bennünket, akik itt egybegyűltünk.

Amikor Ezékiel könyvének a programban is jelzett első fejezeit elolvassuk, azt gondolhatjuk, hogy a próféta elhívása és küldetése, pályája kezdetén áll. Jobban belemélyedve rájövünk arra, hogy a könyv szerkesztése valamilyen okból széttörhetett, mert ő nem prófétai szolgálata kezdetén került Babilonba, hanem később (ennek időpontját rögzíti az 1. fejezet első 2 verse), amikor Judában már jó ideje prófétált. „Magánéletéről” könyvében alig olvasunk valamit. A 4. fejezet 1–15. versében jajdul fel a számára kiszabott életmódbeli feltételekre: „Jaj, Uram! Uram! Én még nem tettem magamat tisztátalanná ifjúkoromtól fogva mostanáig sohasem...” Hasonlít ez Dániel és társainak helyzetéhez, akik a felettük felügyeletet gyakorló udvari tisztviselőtől a saját törvényüknek megfelelő táplálékot kérnek (és Péteréhez, aki ApCsel 10,11 kk. szerint látomásában tisztátalan állatokkal csillapíthatná éhségét, de erről majd később beszélünk még). Ez a mondat azonban elárulja azt is, hogy Ezékiel már a Kébar folyó mellé kerülése előtt sem kezdő próféta, jól benne volt az időben, vagyis nem fiatal. Hiszen a 4. fejezet és tekintélyes számú más prófécia még előbb keletkezett, mint amikor ő a fogságba került néphez áttelepült volna.

Itt tehát Ezékiel prófétai elhívásának új szakaszáról, új tartalommal való megtöltéséről van szó. Új feladatot kap, mondhatnánk, egybehangzóan azzal, amit Luther a 95 tételben mond a megtérésről, hogy ti. Isten azt akarja, az egész életünk megtérés legyen. Péter is Jézus szándéka szerint elhívásának és küldetésének megújításában részesül, amikor a mindnyájunk előtt ismerős beszélgetés János 21. fejezete szerint elhangzik. Ez a keresztyén emberek és köztük a lelkesek úrvacsoravétele, a mostani evangelizáció ajándéka is: bűneid meg vannak bocsátva, új életbe állít bele Isten, nem terhel a múltból semmi. Így szólít meg bennünket is ebben az itt eltöltött rövid időben.

Ezékiel egészen más körülmények között élt. Illúzió volna magunkat az ő helyébe képzelni. Minket nem telepített át egy idegen hatalom más országba,

fogságba, mégis elmondhatjuk, hogy történelmi időkben éltünk és élünk. Még közöttünk vannak a gulágot megjárt emberek, pl. Böröcz Sándor és mások. Vajon alapjában mások voltak-e az Ezékiel előtt lejátszódó életsorsok, mint azok, amelyeknek mi is szemlélői voltunk? Mások voltak-e a pap előtt akkor kimondott kétségek, a csüggedés, a hitetlenséggé váló megkeseredés, a sírás, a nyílt istentelenség szavai, a minden korábbi vallási kötöttséget lerázó hitetlenség, az anyagiasság? Más volt-e a megalkuvás, a kompromisszum sokféle fajtája, mint a mi világunk társadalmának és átlagos egyházi embereinek megnyilvánulásai?

A zsoldárok megfogalmazzák ezeket: „Aki eljön meglátogatni, hiábavalóságot beszél, szívében összegyűjt minden rosszat, azután kimegy az utcára és kibeszéli” (41. Zsolt.). „Erőszakkal vannak tele az ország legeldugottabb helyei is” (74. Zsolt.). „Jeleket nem látunk, próféta nincs többé és senki sem tudja meddig tart ez még” (74. Zsolt.). „Egész nap ezt mondogatták nekem: hol van a te Istened?” (42. Zsolt.). „Isten, meddig gyalázhat az ellenfél? Örökké csúfolhatja nevedet az ellenség?” (74. Zsolt.). „Miért rejtőzöl el oly soká, Uram, miért lángol haragod, mint a tűz?” (89. Zsolt.). Ezékiel próféciái is ilyenek. A hívó emberek nemzedékeit mindig elkíséri útjukon a teodicea fel-felbukkanó igénye: Luther „Deus absconditus”-a sokat követelt Ezékiel fogságba vitt népétől ugyanúgy, mint tőlünk: hitet, fiduciait, bizalmat, értelmes bizalmat. Létrejöhet ez a bizalom ma a kozmológia és biológia korszakában? Megszülethet bennünk?

1970-ben, érettségije táján fiam teljesen bizonytalan kijelentéseket tett esetleges továbbtanulásával, jövőjével kapcsolatban. Azt hajtogatta: „Nem tudom, nem tudom...” Végül a Posta Átviteltechnikai Üzemének budapesti erősítőjébe került, ott szerelte meg szakmai képesítését és ott dolgozott 1974-ig. 4 év után lepett meg bennünket azzal az elhatározásával, hogy teológiát akar tanulni, mert lelkész szeretne lenni. Egy beszélgetés során mosolyogva mondta: „Nem itthon kaptam indítást erre.” Szakmunkástanuló éveiben budapest-hegyvidéki gyülekezetünk ifjúsági csoportjában éveken át tevékenykedett, két ízben Taizében töltött néhány napot. – Amikor én 1937-ben teológus lettem, egy az Itzés Mihály hitoktatónk lelkipásztorsága alatt eltöltött középiskolás időszak és a MEKDSZ tahi középiskolás táborainak romantikus közössége volt mögöttem. Emlékezetem szerint VI-os gimnazista voltam, amikor egy diák-istentisztelet igehirdetését hallgatva, elvégzett dolog lett bennem, hogy pályaválasztásomnál a lelkészi szolgálatot veszem célba. A hit és a lelkészi szolgálatra elindulás abban az időben sem volt „természetes”, de visszatekintve, ma úgy érzem, hogy abban az időben könnyebb volt pozitív állásfoglalásra jutni. Anyai nagyapám lelkész volt. Családi környezetem és diákkorom világa általában nem volt elutasító a keresztyénséggel kapcsolatban. A két háború közötti erőteljes katolikus restauráció segítette lutheránus identitásunk kialakulását. Anyám nem sokkal 1953-ban bekövetkezett halála előtt mondta el – ne feledjük, papleány volt – hogy terhessége idején azért imádkozott, ha fia születik, lelkész legyen.

¹ Ezék. 1–2. fejezet és további válogatott szakaszok alapján (a Somogy-Zalai Evangélikus Egyházmgye 1998. április 27–28-án a gyenesdiási Kapernaumban lelkészek számára rendezett konferenciáján elhangzott két előadás szerkesztett változata).

Míndezek alapján érthető, hogy szolgálatra készülődésem idején olyan masszívan nem hangzott el felém a kérdés, mint most nemrég egy győri presbiter nálam tett látogatása alkalmával: „hiszel?” Ma azonban egy ilyen lelkeszi elcsendesülés elején Bibliánkat kinyitva ezzel a kérdéssel szembe kell néznünk. Amikor „a legújabb biofizikai eredmények ismeretében semmi sem vezet arra a belátásra, hogy az önszerveződő anyagnak, az önmagát szabályozó evolúciónak a teremtő Isten különleges beavatkozására lenne szüksége.” (Küng, Credo 36. old.) De nem teszi könnyebbé helyzetünket a világunkat elárasztó gonoszság növekvő áradata sem. Igaz, van Jézus Krisztusban „egy egészen radikális ajánlat, hogy még az értelmetlen (végig elviselve is keserű végre jutó) szenvedésben is mondjunk igent a szenvedés értelmére. Ez rejtett értelem, amelyet az ember önmagától nem tud megfejteni, ám ennek az Istentől és emberektől Elhagyottnak és Megigazítottnak a világosságában ajándékul kaphat” (Küng, Credo 128. old.).

„Amikor én a fogságban levő nép között voltam”, ezt a mondatot egyes szám első személyben írja Ezékiel. Utána mindjárt a következő mondatban – egyes szám harmadik személyben beszél önmagáról: „szólt az ÚR igéje Ezékiel paphoz, Búzi fiához” ... Mi történt hát vele? Különös, hogy magát az eseményt több szóval írja le: „megnyílt az ég és isteni látomásokat láttam”, azután azt mondja: „szólt az ÚR igéje Ezékiel paphoz” és végül így fejezi ki azt, ami ott történt: „megragadta őt (ti. őt, Ezékiel papot) ott az ÚR”.

Ha gyermekeink vagy unokáink között prédikálnék, tőlük azt kérdezném, melyik szervünkre van szükségünk ahhoz, hogy az égi látomást észleljük? Azt felelnék: a szemünkre. Hát azt mivel észleljük, hogy szól hozzánk Isten igéje? A fülünkkal. És ha megragad valami bennünket, mivel fogadjuk magunkba? A szívünkkal. Szemem, fülem, szívem – hogyan is tanultuk a kátétban? Ő adta testemet, lelkemet, szememet, fületem és minden érzékemet és ezeket most is fenntartja. De mi felnőttek vagyunk és azt mondhatjuk: Isten azt akarja, hogy lássuk, halljuk és szívünkbe fogadjuk akaratát. Ha valami történhet velünk itt, a Balaton partján, akkor az, hogy meglátunk, meghallunk valakit és megragad bennünket valaki. Nem volt ez eddig is magától értetődő lehetőség Ezékiel pap számára? Ő nem a középiskola befejeztével jelentkezett teológusnak, hanem Áron leszármazottainak egyikeként ez volt a természetes útja. Arany János Családi kör c. versében olvassuk: „E fiúból pap lesz, akárki meglássa! / Legalább így szokta mondani az apjok, / Noha a fiú nem imádságon kapkod”. Ez a mondat a pályaválasztásban nem jelentéktelen szerepet vivő társadalmi helyzetből fakadt. Talán kicsit másképp szóltak rólunk is? Mert jöllehet „nem imádságon kapkodtunk”, mégis teológiai tanulmányokra jelentkeztünk?

Milyen pap volt Ezékiel, aki a mennyei látomás részese? Különösnek tűnhet, de elhívása történetében egyetlen szó sem esik erről, holott papi szakmánk részei azt ismervé tudjuk, hogy java és alja mindig volt a papok társadalmának is. Azonban Ő- és Újszövetség egyformán arról beszél, hogy Isten sohasem valamilyen emberi minősítést felhasználva választotta ki azokat, akiket kiválasztott, elhívott és elküldött.

Ezékiel könyvében Ezékiel pap története nemcsak nem minősíti Ezékielt, Ezékiel önminősítését sem tükrözi. Ha összehasonlítjuk más próféta elhívás törté-

netével, ilyen önminősítést találunk: „Jaj nekem elvesztem, mert tisztátalan ajkú vagyok és tisztátalan ajkú nép között lakom” (Ézs 6,5). Vagy: „Ó én Uram! Hiszen én nem értek a beszédhez, mert fiatal vagyok!” (Jer 1,6) 1Sám 3,15-ben valamiféle negatív önminősítés lehetett a gyermek Sámuel magatartásának alapja: „Sámuel nem merte megmondani Élinek a látomást”. Idetartozik az is, hogy később Sámuel a magát Izrael legkisebb törzséhez és Benjámin legkisebb nemzettségéhez tartozónak valló (1Sám 9,21) nagytermetű Saul azzal bocsátja útjára: „akkor megszál téged is az Úr Lelke, ... és más emberré leszel”. Azt jelenti ez, hogy amikor Isten kiválaszt valakit, nem az a döntő, hogy ki volt, milyen volt emberi mérlegelés szerint, alkalmasnak minősíthető-e. Az a döntő, hogy Isten azt mondja: „Állj lábadra, kelj föl, elküldelek téged” (Ez. 2, 1-3).

Ezen a ponton szembe kell néznünk azzal a minősítéssel is, ahogyan néhol a gyülekezetek minősítik papjaikat és nem néha, hanem gyakran (szinte mindig) a papok minősítik, minősítjük egymást. Nem a döntő kérdések sorába tartozik, hogy kegyessége vagy más meggyőződése miatt kit milyen csoportba sorolunk, bár nem jelentéktelen kérdések azok, amelyek egy-egy csoport összetartozásának tudatát létrehozzák, de azért az egymásra tüzelő szekértáborok kialakulása egészen más súlyos kérdés. Nem hiszem, hogy Isten figyelembe veszi legyintésünket, amellyel kollégánkat hovatarozása szerint minősítjük. Milyen sok minden, génjeinkben magunkkal hozott adottság teszi, hogy szorongó vagy ragyogóan humoros egyén válik belőlünk, tragikusan vagy könnyedén vesszük a feltornyosuló nehézségeket, aprólékos pragmatizmusban éljük meg keresztyénségünket vagy kívülről szinte észrevehetetlenül áthatja egyéniségünket hitünk. Egyik – hadd használjam ezt a kifejezést – az intimszférába tartozónak tekinti istenélményét, esetleg éppen elhívását, a másikat, talán azért, mert képtelen hallgatni a szívét szétfeszítő eseményről, telekiabálja megtérésével az ő kicsi világát. Nem vesszük észre, hogy Péter más volt, mint Tamás és János más, mint Pál – és Jézus ezt a Natanaeltől Arimathiai Józsefíg tartó tarka társaságot maga köré gyűjtötte és szerette. Nem mondta, ha mindnyájan olyanok lesztek, mint Péter, hanem azt, hogy „Kövess engem!” Nemcsak gyakorlati életvitelt jelentő jézuskövetésük nem azonos, hanem hitük karaktere, tanításuk, teológiájuk sem. Talán akkor talákoztunk először ezzel, amikor teológusként kezünkbe vettük egy teológiai szerző addig ismeretlen művét: pl. *Die Theologie des Apostels Paulus*-t. De volt bátorságunk azután ezt a magunk háború utáni teológusaira lebontani? Mi más módon értenénk meg, hogy más volt az útja és teológiája Türoczynek és Ordassnak, hogy az elmúlt évtizedek csak két legkarakterisztikusabb teológiai személyiségét említsem hazai Sionunkból.

Beszéltünk arról, hogy valami történt Ezékiellel. Ezékiel látott, hallott és az ÚR megragadta. Az a meggyőződésem, hogy ezt a látást, hallást és elragadtatást a magunk számára külön-külön értelmeznünk kell. Nem csak pszichológiai szempontból kell külön értelmeznünk, hanem azért, mert Isten kinyilatkoztatásában külön szerepe van a látásnak és a hallásnak. Sok olyan ember van, aki előtt megnyílik ugyan az ég, aki isteni látomásokat lát, de ezek semmit sem mondanak neki. A látomás mondanivalója többnyire annak számára válik érthetővé, aki meghallja az Úr igéjét. A Jelenések könyve 7. része jut eszembe, amikor János a fehér ruhába öltözött megszámlálhatatlanul nagy sokaságot látta a mennyei tró-

zetében. A keresztyén szimbolikában ők az evangélisták megjelenítésére szolgálnak. Jézus bizonyosan jól ismerte Ezékiel könyvét. Megerősíthet minket ebben az ő általános bibliai tájékozottságán túl pl. a pásztorokról szóló fejezet és a zöldellő és kiszáradt fa képének használata (Ez 34 és 21,3). A feltett kérdést nem teszi erőtlenné, ha valaki a Szentírás egységét hangsúlyozza. Jézus azt mondta tanítványainak: „a ti szemetek boldog, hogy láthatja azt, amit a próféták sem láthattak” (Máté 13, 16–17). Jézus maga is az Ótestámentumon nevelkedett, nagyon becsülte a törvényt és a prófétákat, de az Újszövetség üzenetét fölénk emelte. Az Újszövetség az Ószövetség „szinórmértéke”. Mivel ez a második és egyben utolsó előadás, hadd álljon itt másodszer óvás attól, hogy valaha prófétának „képzeljük” magunkat. A pap és prófeta tiszta a szó klasszikus értelmében az Ótestámentumé. Az Újszövetség is tud a prófétaság kegyelmi ajándékáról, de mi igehirdetők, prédikátorok vagyunk, a ránk bízott üzenet az evangélium, a „Krisztus bizonyágtétele” (Jel 19,10). Az a bizonyos 5 szó értelemmel. Veöreös Imre egykori kompendiuma szerint a prófétaság a jelen képe Isten oldaláról (Magassy S.). Ezékiel könyve, az abban foglaltak és az ígét számunkra megelevenítő Szentlélek a mi igehirdető prédikatori szolgálatunkat megtermékenyítheti. Adj a Isten, hogy így legyen!

Pál apostol tolmácsolta Jézus egy, az evangéliumokban ismeretlen szavát: „nagyobb boldogság adni, mint kapni” (ApCsel 20, 35). Azok közé a boldogmondások közé tartozik, amelyeknek ellenkezője tölti meg minden porcikánkat. Nézd az önfeledt kicsi gyermekeket, de igaz ez a fegyelmezett felnőttekre is: betölti az embert az öröm, ha ajándékot kap. Emberekkel való kapcsolatunkat is meghatározza, hogy mi kapunk tőlük vagy ők akarnak kapni tőlünk. Eddig általában egyet is tudunk érteni. Abban már nehezebben jutunk egyetértésre, hogy átlagos istenfélelmünk nem magát Istent szereti, hanem azt, amit rajta keresztül elérhetünk. Ha azután elkezdi elvenni tőlünk, amit eddig adott, elégedetlenségünk nagyon hamar megfogalmazódik. Nagy szerencse, hogy meg van írva: „Ő előbb szeretett minket” (1Ján 4,19), és „abban nyilvánul meg Isten hozzánk való szeretete, hogy egyszülött Fiát küldte el a világba, hogy éljünk ő általa” (1Ján 4, 9). Ezeket összefoglalva azt mondhatjuk, hogy szíves örömmel fogadjuk Isten minden ajándékát, de az nem foglalkoztat túlságosan bennünket, hogy mivel tartozunk mi önéki.

Ezzel a távolinak tűnő indítással a mindenkori prófeta helyzetét szeretnénk először tisztázni. Halála előtt Mózes így szólt Izraelhez: „... a parancsolat... nem megfoghatatlan számokra és nincs távol tőled. Nem a mennyben van, nem is a tengeren túl van, nagyon közel van hozzád az ige, a szádban és a szívedben van, teljesítsd hát azt” (5Móz 30, 11–14). Nyilvánvaló, hogy Isten a nép tagjaitól nem kívánt rendkívüli teljesítményeket a mózesi törvénnyel, csak egyszerű istenfélő életet. A papi szolgálat ennél több volt, a törvényben eligazodni nem tudó vagy a törvényt elhanyagoló nép helyett kellett Isten elé állnia, illetve Isten képviselőként megjelennie az egyszerű nép előtt. De ez még mindig „járt út” volt. Ismerjük a közmondást: járt utat járatanért el ne hagyj! A papi szolgálat útjai a mózesi törvény járt útjai voltak. Időben is előírt kötelességek, megszabott tevékenység, mozgás, mondatok és szavak, amelyeket az ünnepek és napok változása szerint mondtak, illetve ismételtek. A „vallás” területén a papi szolgálat ma is ugyanilyen. A prófétaság más, több ennél, „járatlan út”, olyan feladatot jelentett, amely

a megszokott, elviselhetően kényelmessé tett életkörülményekből kimozdította az embert. Ábrám ilyen jellegű parancsot kapott: „Menj el földedről, rokonságod közül és atyád házából arra a földre, amelyet mutatok neked!” (1Móz 12,1). Az Újszövetség szerint: „nem tudta hova megy”. Ezékiel azt a parancsot kapta, hogy menjen a fogságba vitt nép után. Eddig örülhetett, hogy Júda földjén élt, családjával saját házában élhetett. Bizonyosan öröme volt abban, hogy Júda vénei időnként megtisztelték látogatásukkal (Ez 8,1). Most azonban azt mondta Isten: menj a foglyok után, menj a foglyok közé. Idegenbe, Babilonba, kiszolgáltatott helyzetbe. Ez már járatlan út volt. Hogy ott mi történik majd, mit mutat neki Isten, milyen mondanivalót ad szájába, mi lesz a következménye, hallgatnak-e rá, ez abban a pillanatban mind kérdéses volt. Emlékezzünk Fülöp diakónus történetére (ApCsel 8, 26–40), aki igazi újszövetségi prófétai szolgálatra egy „néptelen” úton indul (a Károli-fordítás az ‘eremosz’ szót még ‘járatlannal’ fordítja).

Járatlan úton nem hagyhatja el magát az ember. Össze kell szednie magát. Ezért mondja Ezékiel, hogy amikor a Lélek felemelte és elragadta, „mentem keserűen, felindult lélekkel, de az ÚR kemény kézzel tartott engem”. A próféta soha sem lehetett lagymatag. Megütheti szemünket, hogy Ezékiel küldetésében milyen hangsúlyos helye van a bátorításnak: „Ne félj tőlük, beszédüktől se félj! Ha csalán és tövis szurkál is téged, ha skorpiók közt ülsz is, akkor se félj beszédüktől, ne rettegj tőlük” (Ez 2, 6). Milyen félelem az, amiről itt szó van? Az, amit mindnyájan ismerünk. Azt szoktuk mondani: „ki mondja meg neki? Én nem! Én sem!” – és szétsztlunk. Az igazságot kimondani, vagy még inkább személyre szólóan megmondani nem könnyű dolog. Milyen másképp alakulna egyházunkban is sok minden, ha félelmeinket, néha kifejezetten a következményektől való félelmeinket le tudnánk győzni. Nem a szociológia körébe tartozik-e, hogy mi lelkészek inkább meghunyászkodó vagy arra kész emberek vagyunk, mint a társadalomban mások? Tisztelet a kivételnek!

Az ötvenes évek elején Nagysimonyiba kerültem lelkésznek. Zongor Endre – korábban győri segédlelkész is volt – finnországi ösztöndíjas éve után „Rokonnépek Intézete” létesítésével a finn–észt–magyar testvériség ügyének szánta magát, a lelkészi szolgálatból kivált. Nagyünnepek táján hazalátogatott Nagysimonyiba. Ez időben egyik budapesti sportegyesület szakadózója volt, és mellékfoglalkozásként teológusoknak is tartott tornaórákat. Megkérdeztem, mire jó ez a teológusoknak? „Nem mindegy” – felelte –, „hogy egy lelkész mennyi tudja-e csinálni a nagykelepet a nyújtón, van-e benne ehhez »civil kurázi«!” Gondoljunk csak arra, mibe kerülhetett Nátán próféta számára ez a Dávid királyhoz intézett mondat: te vagy az az ember! Nem tudta, hogy mi lesz Dávid reflexiója. Aki Úriást fondorlatosan megölette, Nátánnal is megtehetette volna. Az Újszövetségben is találunk hasonló helyzetet Keresztelő János történetében. Az ő feje tálcára került! Nem azt jelenti ez, hogy fejfel rohanjunk a falnak. János 7 szerint Jézus visszahúzódot Galileába, mivel a zsidó vezetőség terveket szőtt az ő megölésére. Testvérei pedig sürgették Jézust, menjen fel Jeruzsálembe az ünnepre, hogy ismertté legyen a világ előtt. Azt válaszolta nekik: „Az én időm még nincs itt, nektek azonban minden idő alkalmas...” De ha a mi óránk eljön, van-e a mondanivalónkhoz „civil kurázi”? Az Ige üzenete számunkra ma is ez: ne félj!

Nemcsak a félelem akadályozhatja meg az igazság kimondását, hanem a tartózkodás és a közöny is. Miért keverednék bele, ez egyébként sem az én kompetenciám. Ezen az evangelizáción elvi lehetőségként beszélhetünk arról, hogy Ezékiel azt válaszolhatta volna, miért mennék én, éppen én, amikor itt Júdában komoly papi és prófétai szolgálatom van. De nem mondta, sőt leírta: „én pedig mentem keserűen, felindult lélekkel”. Pedig személyes sorsa is beleszövődik prófétai szolgálatába. Felesége, aki kedves Ezékielnek, váratlanul meghal, de ő nem gyászolhatja szokás szerinti külsőségekkel. Ezékiel példává lesz népe számára, hogy tanulják a fegyverek okozta veszteségeket csendes belső büntudattal gyászolni (Ez 24,15–18).

Visszatérő mondata: „Menj Izrael házához, szólj népedhez!” Bátor prédikálásra biztat minket ezzel Isten. Ne egyházi beszédet mondj, ne „kiselőadást” tarts, ne elmélkedj, hanem prédikálj! Szólítsd meg a gyülekezetet, és Isten szavát tolmácsolj nekik! Akkor is prédikáljunk, ha egész héten át nem hallottunk szót az Ő szájából? Vagy egyszerűen nincs fülünk a hallásra? De lehet ezért imádkozni, és nem kell tehetetlenül várni, hogy valami rendkívüli módon megszólít-e bennünket az Isten. Annak idején a hetente rendszeres homiletikai együttléttünkön volt köztünk egy lelkész is, aki sok hosszas teologizálás után nem ritkán így kiáltott fel: most aztán mondják meg végre, hogy vasárnap mit prédikálunk! Az idősebb Hafenschér Károly hasonló témáról szólva egyszer azt a meggyőződését és tapasztalatát fejezte ki, hogy olvasmányokból, más emberek igemegértéséből nagyon jó forrásokkal ajándékoz meg minket Isten. Ezékiel 1,20 beszél a Lélekről. Nekünk is hatalmas újszövetségi ígéreteink vannak a Szentlélek ajándékáról.

Ezékiel könyvében a bátorságra biztatás összekapcsolódik a prófétaiás fogadtatásával. Nem hisznek majd neked, keményszívűek, mert amit mondani fogsz, nem kedvükre való. Ezért vegyük előre azt, amit a prófétálás tartalmának nevezhetnénk. Egyedülálló kép az irattekercs és annak ételként való elfogyasztása. Ez az ige, amit szólnia kell küldetése megvalósításaként, „edd meg, amit adok neked”, Isten véleményével való megismerkedését és annak elsajátítását jelenti. Talán ez az a pont, amelynél legvilágosabban ismernünk kell az Ő- és Újszövetség közötti különbséget. A törvényről és evangéliumról való lutheránus gondolkodás világában tudnunk kell, hogy a törvény kemény törvény. Gondolj Róm 3-ra (9–20). Szánd rá most az időt, és olvasd el magadnak. Ez a valóság tegnap és ma és mindörökké! Az evangélium azonban csodálatos örömhír számunkra: az üdvözítő kegyelmet mutatja meg nekünk bűnösöknek (Róm 3, 21–26). Üdvözülnek Jézusért a bűnösök, tegnap, ma és mindörökké! Újra kérem, olvasd el most Róm 3 fenti két szakaszát!

Minden kor keresztyénségének kísértése, hogy Krisztus megismeréséből egyszerre etikát csináljon. Ezt neveztük évtizedekkel ezelőtt tréfásan hurrá-keresztyénségnek. A megtérés a dohányzás elhagyásává vagy más, egyébként társadalmilag dicséretes változássá silányul, amit felcímkeztünk Jézus nevével. Mi hát az evangélium? Róm 3-ban ezt olvastuk: „a törvényből csak a bűn felismerése adódik” és „mindenki vétkezett és híjával van az Isten dicsőségének. Ezért Isten ingyen igazítja meg őket kegyelméből, miután megváltotta őket a Krisztus Jézus által”. Az evangélium azonban tökéletesen félreérthető, ezért kell a továbbiakban

Pálnak is feltennie a kérdést: „mit mondjunk tehát, maradjunk a bűnben, hogy megnövekedjék a kegyelem?” (Róm 6, 1) és: „mit tegyünk tehát? Vétkezzünk, mert nem a törvény, hanem a kegyelem uralma alatt élünk?” (Róm 6,15) Mindkét esetben így kiált fel Pál: szó sincs róla!

Még valamit ismerjük a megtérés szó etimológiáját. A „metanoia” és „Tut Busse” magyar megfelelője eredetileg a hazatérést jelentette. Elmegyek ide meg amoda, mondta az apa családjának, azután majd megtérek. Ennek a szónak közönséges, de eredeti értelme Bibliánkból a szövegrevíziók során kiveszett. Nekünk nem szabad elfelejtenünk! Minden magatartásbeli változás annak a következménye, hogy átértékelődött a szívünkben és agyunkban a megtérésből adódóan, egymást követően sok minden. Hazafelé fordultam, és nem tehetek róla, de sok mindent másképp látok. Ez a gondolkodásbeli átértékelés, amint láttuk, Péter apostolnál jóval pünkösöd után is tovább folytatódott. A hazafelé fordulásnak következményei vannak. Nem megy ki fejemből egy fél évszázada Sréter Ferencről hallott evangelizáció példája a tánczenésről. A kijáratnál mások feje felett az igehirdetőnek odakiáltott kérdésre – mehet-e muzsikálni éjszakán át a mulatóba, ha Jézushoz tartozik? – az igehirdetőtől azt a választ kapta: menjen! Így ment ez két estén keresztül. Harmadik este azonban a „menjen” szóra visszakiáltott: nem megyek, nem mehetek! Ez a valamikor elhangzott példa nagyszerűen mutatja, hogy a megtérés etikai következményei nem valósulhatnak meg a ne tedd, nem szabad! szintjén. Ez az Öszövétség. Amikor a Jézushoz tartozás minden más kapcsolatnál erősebbé válik, akkor kerülhetjük el azt, hogy érdemet kovácsoljunk abból magunknak.

Ezékiel könyve nagyon kemény szavakkal rajzolja meg az ige fogadtatását. Nem fognak hallgatni rád. Több kifejezéssel mondja el, hogy Izrael nem törődik az ÚR igéjével. De vigyázzunk: Isten nem sajnáltatni akarja magát, Ezékielt sem. A csalódástól akarja megóvni prófétáját.

A hallgatók negatív magatartásának egyik kifejezője lesz a vitatkozás. Ilyen vitatkozást ír le a könyv 18. fejezete: „az apák ettek egrest és a fiak foga vásott el tőle”? „Ti azt mondjátok: nem következetes az ÚR. Figyeljetez ide, Izrael háza! Én nem vagyok következetes? Inkább ti nem vagytok következetesek! Ha az igaz eltér az igazságtól, álnokul él és meghal: azért hal meg, mert álnokul élt. Ha pedig a bűnös megtér és nem követi el többé bűnét, hanem törvény és igazság szerint él, akkor megmenti az életét. Ha belátásra jut, és megtér, és nem követi el vétkeit, élni fog, nem hal meg. De Izrael háza azt mondja: nem következetes az ÚR. Én nem vagyok következetes, Izrael háza? Inkább ti nem vagytok következetesek!” (Ezék 18, 25–29). Küldetésünk teljesítése során tudunk-e keményen vitázni Isten igazsága mellett vagy hallgatunk a csitításra: „Ne vitatkozz!” Igazából az az alapvető kérdés, hogy kinek az igazáért vitatkozunk? Nem csupán az hevít, hogy nekünk legyen igazunk, hogy mienk legyen az utolsó szó? Számunkra nagyon előnyös, hogy a templompedagógiába szállni a lelkésszel nem illik. De naponta előtünk van az egyes emberek véleménye, és jól tudjuk, hogy a különböző dolgokban mi a „közvélemény”. Merjük vitatni a közvéleményt? Merünk vitába szállni azzal, ami némán ott izzik a szemekben?

Az igehirdető aligha menekül meg attól, hogy hallgatói szájukra vegyék (egy vándoranekdota szerint a két világháború közötti időben egy segédlelkésről

levették a papi köntöst, mert a lelkészekről azt mondta: „hat napon át láthatatlanok, a hetedik napon érthetetlenek”). Pált Festus nevezte bolondnak „akit a sok tudomány örülségbe visz”. Ezékiel 33, 30–32 szerint népe róla beszélget „a falak mellett és a házak kapujában”. Nemcsak azt tudjuk meg ebből, hogy jól pengette a lantot és szépen énekelt, hanem azt is, hogy szinte várták a dalba foglalt próféciákat, mert azok az ő szájukban „pajzán” megfogalmazású dalokká lettek. Hát hogyan használták volna fel Oholá és Oholibá szerelemvágynak képét, és hogyan cifrázták volna ki a próféciát az alkonyati félhomályban. Vegyük tudomásul mi is, a paplak falai üvegéből vannak, gyülekezeti tagjaink nagyon szívesen pletykálnak a lelkészről és lelkészcsaládról, ha okot adnak arra, de akkor is, ha semmi okot sem adnak rá. Akárhogy prédikál, akárhogy prófétál, „nem aszerint élnek”.

Ezékiel nem azt a parancsot kapja, hogy hagyjon fel a prófétálással, ha a nép engedetlensége bekövetkezik. Ellenkezőleg, nagyon élesen megfogalmazódik prófétai felelőssége, ha nem mondja el, ami rá van bízva, pusztulásukért ő felelős. A régi tengeri népek mondása: „Vivere non est necesse, navigare necesse est” (szabad magyar fordítása: „hajózni akkor is kell, ha az ember élete elvész”) felhasználásával azt mondhatjuk: „praedicare necesse est”.

Prédikálni, az evangéliumot hirdetni kell. Jézus a jeruzsálemi templomban a gyerekek szoltaréneklése miatt tiltakozóknak mondta: „ha ezek elhallgatnak, a kövek fognak kiáltani”. A próféták elhallgattak, de komolyan meg kell fontolnunk, hogy nem helyettük kiáltanak-e költők és írók, akik látomásukat a mi évszázadunkban drámák, regények és versek formájában vetették papírra, s ha az ígét nem hallották is meg, a gyógymódot nem ismerték is fel, emberek és társadalom diagnózisát látják és láttatni tudják. Mi nagyon sokszor csak utólag látjuk meg, ami Isten nevére gyalázatot hoz. Pedig Isten láttatni akarja azt, ami őt felháborítja: „Látod-e mit művelnek? Olyan nagy útalatosságot művel itt Izrael háza, hogy miattuk el kell távoznom szentélyemből” (Ezék 8,6). Látomásában közfalakat áttörve, a réseken át végig viszi Isten őt minden gyalázatoságon, amellyel megfertőzik templomának szentségét.

Ezékielről el kell mondanunk, hogy mennyei látomásai között szerepelt az evangélium őszövétségi előképe. A legkeményebb prófécia sem tudja elhallgattatni azt az üzenetet, hogy a bűn leleplezése és az ítélet a bűnös megtérése érdekében történik: „Nem kívánom én a bűnös ember halálát, hanem hogy megtérjen és éljen” (Ezék 18,23). Ezért tud a próféta vigasztalni is: „elveszem a kőszívet testetekből és húszívet adok nektek, az én Lelkemet adom belétek” (Ezék 36,26–27). A mennyei látomás még ennél többet is enged látni a csontokról, amelyekre a prófétai szó után ín és és hús tapad, és a testet újra bőr borítja, és megelevenedik. (Vigyázat, itt nem az általános feltámadás látomása jelenik meg, hanem Izrael népének restaurációja.)

Ezékiel látomása annak teljeseedik be, hogy a mennyei trónuson látott emberalak körül a fényözön olyannak látszott, mint a szivárvány, amely a felhőkön szokott lenni esős napon. Mindaz, amit Ezékielnek a makacs, engedetlen népről megmutat a látomás, eltörlőd a szivárvány képe mellett, amely a megbékélő Isten arcát mutatja meg.

Urbán Ernő

Az Ótestámentom üzenete

Dr. Urbán Ernő szeptember 30-án lenne 90 éves. Úgy tűnt el egyházunk életéből, mint a felvillanó csillagfény 1943 januárjában a Don-kanyarban, tábori lelkészként. Teológiai munkássága túlélte az elmúlt évtizedeket, s ma is személyesen szólít meg bennünket. Doktori disszertációja „Krisztus keresztyéről” a Középkor szellemóriásának, Luther egyik nagy tanítómesterének, Anselmusnak tanításáról szól. Munkája mellett a Keresztyén Igazság belső munkatársaként folyamatosan publikált rendkívül fontos cikkeket.

*Tisztelegő emlékezőként közöljük az alábbi tanulmányt, amely 1942 januárjában jelent meg.
A szerkesztő*

Csak az tesz minket keresztyénné, ami Krisztushoz kapcsol. Azért nő az Újtestamentum szívünkhöz, mert nemcsak Jézusról hallunk benne, hanem a Szentlélek által Ő maga hallatja szavát. Az apostolok róla szóló tanúbizonyságát eszközül használja, hogy rajta keresztül igéjét adja nekünk, magához kössön és közösségében részesítsen. *Megtalálhatjuk-e azonban ezt a Krisztusról szóló híradást az Ótestámentomban is? Erről a gyakorlati kérdéstről kell szót váltanunk.*

Csak egyvalaki illetékes arra, hogy megállapítsa, hol akar velünk találkozni: maga Jézus. Ő pedig világosan kijelenti, hogy az Ótestámentomon keresztül vezet az út hozzája. Magára veszi a jövendöléseket, ajkára veszi a zsoltárokat. Mózes is róla ír (Ján. 5, 46). Izráel történetében minden eseménynek *forrása Isten ígérete; egy cél felé tart ezért minden, a jövendőért* van. Ez a cél pedig Jézus személyében teljessedik be. Igazán megérteni azonban csak az érti, mit akart és vitt véghez Jézus, aki az Ótestámentomon keresztül közeledik hozzá.

Az Újtestámentom Isten ígéreteinek *teljesülését tanúsítja*. De nem mindegyik, csak a legfőbb vált valóra Jézusban, a szolgálai formában közénk jött Fiúban. Hátra van még a dicsőséges vég. Izráel története a kezdete, Jézus története a közepe, döntő fordulata Isten történetének, de a *teljesség* még előttünk. Krisztus győzelmet szerzett a kereszten, de az még *rejtve* van. A megváltottak is csak *várják* uralmának szemmel látható kinyilvánítását. Másként, de az egyház tagjai is *reménységben járó nép*, akár Isten előzetes gyülekezete. Mert noha a bűn vereséget szenvedett, *harcolunk* kell vele az utolsó ítéletig. Ebben a harcban és reménységben gyakorol minket Isten Izráel történetének iskolájában.

Eközben állandóan fenyeget minket az *idealizmus*, a *görög szellem kísértése*. Ves-sük meg a világot, a testet, az anyagot, és szárnyaljunk a szellem magasságaiba. Ha nem állunk résen, egykönnyen félremagyarázzuk Krisztus nem e világi országát bensőséges lelki világgul, aminek édes-kevés köze van az élet kegyetlen valóságához. Ezzel szemben az Ótestámentom megtart minket a *bibliái realizmus tala-ján*. Isten a megromlott világnak ígéri az új eget és az új földet. *Erre a földre jön* az Isten királysága. Éppen e pártütő emberiségért halt meg Jézus. Az Ótestámentom tehát az emberekért, a mindennapi életért való *reménykedést szítja* szívünkben.

Szent könyveink az Ótestámentom is, az Új mellett; mert nem mi választottuk, még csak nem is a zsidóktól vettük át, mint az elesett zászlótartótól a zászlót. *Maga Isten adta kezünkbe* azért, hogy megismerjük kegyelmének csodáját, amit a gólgotai kereszten vitt ugyan véghez, de már *előve kiábrázolt* Izráel népének sorában. Akárki nem veheti ezt észre, *csak a hívő*. Egyedül ő tudja nyomon követni az Írás sokféle üzenetét. Mert az Ótestámentom nem ugyanazt mondja, mint az Új; nem egyforma a Jézusról szóló tanúságuk sem. Az *Ő szemléltető oktatás* arról, mi az Isten szándéka hűtelen gyermekeivel. Előkészíti a váltságot és reánevel elfogadására. Rávilágít a *bűn* szörnyű hatalmára: még a választott népet is megejtí. Nem jöhet erre más, emberi és isteni igazság szerint, mint Isten *szent haragja*. *Izráel történetének vége ezért az ítélet, a bábéli fogság, a szétszórás. Csak ebből az összeomlásból érthetjük meg történetének menetét és eseményeit.* Isten azonban *csoda-mód* határt szab ítéletének, átment egy *maradékot*, mint tűzből kiragadott üszökdarabot. Egy csöppet sem érdemelték meg, semmi jogcímük sincs reá. *Merő kegyelem, hogy tovább élhetnek.* Mi másról tanúskodik, habár rejtetten, Istennek ez a cselekvése, mint a Gólgotán szerzett bűnbocsánatról? Az Ótestámentom – hitelt olvasva – ennek a kegyelemnek megannyi előttejáró jele.

Isten nevelő szándéka teszi a *kiilönbséget* a két Testámentom között. Egyvalakire mutat reá mind a kettő, de más-más módon. *Egyetlenegy népet* választ ki először Isten, hogy rajta példázza kegyelmét, ami mindeneknek szól. Izráel népének csökönnyös ellenszegülése azonban romba dönti az előkészítést; elavítja, ó-vá teszi az első szövetséget. De Isten máris napvilágra hozza az Újat, amely azután a kegyelmet – minden korlától függetlenül – valóban *minden nép számára* hathatósá teszi. Eleinte kézzel tapintható áldásokkal neveli népét, hogy azután az „árnyék” helyett az elővendő ajándékot is örökölhessen Izráel jogos utódja: az anyaszentegyház. Már a *körülméltékedés* jelezte, hogy nem a természetes származás, csak az ígéletben bizakodás tesz Isten örökösévé. Ábrahám ígérete pedig Jézusban ölt testet. A *körülméltelés* helyébe ezért a *keresztség* lép. Ez már hathatósabban eszközli meghalásunkat e világ számára és megújulásunkat, mint ótestámentomi előfutára. A *páskabárány* vére a pusztulástól mentett meg, holott csak árnyéka volt a Bárány vérének. Az *úrvacsorában* azonban maga a Bárány osztja ki közöttünk a halála árán szerzett életet, az igazit.

Az *Újtestámentom tehát véget vet az Ó-nak, helyére lép, de ugyanakkor hitelesíti és megerősíti.* A beteljesedett Ótestámentomot, a betöltött törvényt, sőt Krisztust magát kapjuk, aki a mi képünkben vitte véghez az igazi istentiszteletet és szolgálatot. *Ajándék* azért az Ótestámentom, amely Istenhez vezet azáltal, hogy a Krisztusban való hitet támasztja szívünkben. *Evangéliumként* prédikálja tehát az Ótestámentomot is a keresztyén gyülekezet, nem mint a zsidók – törvényként. Krisztus nélkül ugyanis lepel borítja értelmünket. Nem értjük. *De Krisztus által és vele mindennapi betevő falat kenyérré lesz számunkra.*

Az Ótestámentomban Jahve, az élő Isten a Baálokkal harcol, a próféták a hamis prófétákkal. *Izráel vallást csinált a kinyilatkoztatásból.* A büntől való szabadulásra emlékeztető áldozatból – varázs-szert csináltak, amellyel Istennek parancsolgattak. A Krisztusra vezérlő törvényből – önnön igazságukat húzlalták. Az imádság nyomorúságunkból való segítség, kiáltás, csupán Isten irgalmából élés. Kezük

között teljesítményé torzul. A kiválasztásért való hálából – faji felfuvalkodás; a világra szóló szolgálatból – elzárkózás, mohó kapzsiság és fölényes megvetés lett. A választott nép nemcsak vallását, mohó kapzsiság és fölényes megvetés lett. Ez ellen a romlás és rontás ellen harcolnak folytonosan Isten emberei. Ma is, mindnyájunkat fenyeget a *veszedelem*, hogy vallást csinálunk a kinyilatkoztatásból, elveket és eszményeket az evangéliumból. *Nélkülözhetetlen ezért számunkra az Ótestámentom intézésének megszívlelése, hogy megmaradhassunk a hit útján.*

Önmagában érthetetlen az Ótestámentom. Akkor nyílik meg számunkra üzenete, ha észrevesszük *titkos reámutatását Jézusra. A kereszt láttán és hűsvét rejtett győzelmének hallatára világosodik meg előttük. Minden ótestámentomi szó – még pedig szószzerinti, eredeti jelentésében – az Erkezőről szóló híradás. Útban van, közeledik a Megváltó. Még nincs itt, de kegyelmét már előre érezteti. Már az ótestámentomi hívó Átala kap közösséget Istennel: ítéleten keresztül üdvösséget. Csupán az Ő művének gyümölcseiből élhetnek. Amint mi, késői utódok, a kereszt áldozatából élünk, ugyanúgy belőle élnek az elődök, az útegyengetők és előhírmőkök. Már Dávid urának vallja az Örökkévaló Urat (Máté 22, 43), noha az utóda lesz. Ábrahám látta az Ő napját és örvendezett (Ján. 8, 56). Mózes reája mutat. Ézsaiás látja az Ő dicsőségét (Ján 12, 41). A pusztai vándorlás megtartó kősziklája: a népe között titkon jelenvaló Krisztusnak az adománya (I. Kor. 10, 4). Magukban nincs semmi joguk az élethez, egy fikarcnyit sem érdemlik meg a kegyelmet, de Krisztus engesztelés az ő bűneikért is. Velük is közösséget tart és egyedül ez tartja meg őket.*

Ki foghatná fel közönséges ésszel Krisztusnak az ótestámentomi hívőkkel való közösségét? A sok betűtől nem látjuk az egy szükséges dolgot: Őt magát. Ámde ha a *Szentlélekért esedeziünk*, akkor az Ótestámentom szava az *eljövendő Krisztusról való tanúságtétel lesz. Sőt, nemcsak róla szól, hanem benne maga az Úr szólal meg. Szent könyvünk tehát az Ótestámentom is, mert szintén Isten ígését hozza hozzánk és Krisztus elé állít. A mi Urunkkal köt össze, ígérétevel ajándékoz meg, parancsát közli velünk. Ezért éltető forrásunk és ítélő mértékünk, hitünk és az élet minden dolgában. Hogyan gyakorolhatjuk a reá hallgatást, a vele való élest? Szélnek kell eresztenünk gondolatainkat, ha még olyan kedvesek is, szemétnek kell itélnünk ismereteink tömkelegét. Gyermekeként be kell iratkoznunk a *teljes Szentírás iskolájába*. Akkor a *hit döntésében* magával az élő Krisztussal találkozunk. Az ótestámentomi szavak mögé rejtőzködéséből *elő és hozzánk lép az Élet Fejedelme és az élet könyvévé teszi az Ujjal együitt az Ótestámentomot is.**

Dóka Zoltán

Lutheránus identitás és ökumené

Az alábbi dolgozat eredetileg előadásként hangzott el 1977 decemberében egy lelkesgyűlésen, a Lutheránus Világszövetség VI., Dar es Salaam-i világgyűlésének egyik témájára reflektálva. Az akkori egyházvezetés élesen bírálta az előadást, mivel felismerte, hogy annak egyik célja a diakóniai teológia abszolútság-igényének és az egyház politikai elkötelezésének elutasítása volt. (D. Z.)

A téma ma is aktuális. Ezért közöljük a dolgozatot, gondolva a reformáció közelgő emlékünnepére is.

(Szerkesztő)

Dolgozatomnak, a kiadott instrukció szerint, értékelő beszámolót kellene adnia az LVSZ VI., Dar es Salaam-i világgyűléséről. Mivel azonban ez a beszámoló a gyűlésen részt vett testvéreink részéről írásban is, szóban is megtörtént, lehetőségem nyílik, hogy az instrukció egyetlen témájával foglalkozzam. Nevezetesen a lutheránus identitás – vagy ahogy az instrukció fogalmaz: „az evangélikus öntudat” – ökumenikus perspektívájának kérdésével.

1. Kérdésfelvetés

A világgyűlés és előkészítő munkájának feltűnő vonása volt a lutheránus identitás, más szóval a lutheránus önértelmezés kérdésével való beható foglalkozás. Ez éppen azért volt feltűnő, mert az előkészületek ugyanakkor tudatosan ökumenikus perspektívában történtek. Nem volt ez ellentmondás?

Egyáltalán: nem korszerűtlen-e az identitást, az önazonosságot keresni olyan korban, amelyben nemcsak az egyházak törekszenek az ökumenikus kapcsolatok erősítésére, hanem hasonló törekvések jellemzik a világvallásokat, sőt az egész emberiséget, legalábbis annak „jobbik felét”? Az identifikáció a szubjektív sajátosságokat keresi, vagyis azt, ami másoktól elválaszt, megkülönböztet. Az ökumené és minden egységtörekvés viszont azt keresi, ami a meglévő sajátosságok, különbségek ellenére is összeköt. Ez az utóbbi szándék a mi korunkban nemcsak megérett, de égető létkérdéssé vált az egész emberiség számára. Annyi véres évszázad után, amelyekben mindenki a maga identitását hangoztatta, és próbálta tüzzel-vassal érvényesíteni mindenki mással szemben, az „oikoumené gé”, azaz a „lakott föld” perspektívája nemcsak az egyházaknak, hanem az egész emberiségnek is egyetlen reális életlehetőségévé vált.

Joggal vetődik fel a kérdés: vajon a mai identitás-keresésében nem a lutheránus konfessionalizmus régi merevsége, abszolútság-igénye jelentkezik-e ismét, ugyanakkor, amikor pl. a bevalloitan kizárólagosság-igényű római katolicizmus mai teológiájában is jelentős ökumenikus tendenciák érvényesülnek? Miért akarjuk mi éppen ma azt hangsúlyozni, ami sajátosan lutheránus?!

2. Identitás és reformáció

A fenti kérdésre választ keresve, valóban számolnunk kell a konfesszionalizmus felélédesének lehetőségével. Ez azonban nem szükségszerű. Az identitás-keresés történet azzal az ökumenikus szándékkal is, hogy tisztázzuk, honnan, milyen pozícióból indulunk a többi felekezet felé. Ilyen értelemben az identitás-keresés minden komoly ökumenikus közeledés nélkülözhetetlen előfeltétele. Sőt, ez történhet azzal a speciális kérdésfelvetéssel, hogy vannak-e a lutheránus teológiának és kegyességnek olyan sajátosságai, amelyek eleve nyitottak a többi keresztyén felekezet felé, tehát eleve ökumenikus jellegűek. Ha ugyanis ilyeneket nem tudunk felmutatni, akkor minden ökumenikus gesztusunk ügyes vagy ügyetlen taktika marad csupán.

Hadd illusztráljam ezt egy példával. Az első vatikáni zsinat (1870) a pápai tévedhetetlenség dogmáját többek között azzal jellemzi, hogy a pápa hivatalos, ex cathedra döntései „reformálhatatlanok” (irreformabiles). Nyilvánvaló, hogy egy ilyen merev álláspontból nem lehet valóságos ökumenikus párbeszédet folytatni. A partnerek számára ez olyanféle feladat, mintha egy kőből faragott kézzel kellene kezelt fogniok. Persze azonnal sepernünk kell a magunk portáján is. A lutheranizmusnak ma is vannak olyan típusai, amelyek a lutheránus hitvallásoknak tulajdonítanak hasonló „pápai” tekintélyt. S talán érdemes azt is megemlíteni, hogy annak idején a lényegében református jellegű Barmeni Hitvallás képviselőinek is volt ilyen feltétlen igénye.

A vatikáni zsinat fenti fogalmazása (irreformabiles) nyilván utalás volt a reformációra, vagyis arra a programra, amit Luther a 95 tételben meghirdetett: „Az egyháznak reformációra van szüksége!” Kétségtelen, hogy Luther itt a korabeli egyházi helyzetre gondolt. Érdekes viszont, hogy van ennek a mondatnak egy olyan változata, amely az egyház reformációját állandó feladattá teszi: „Ecclesia semper reformanda” vagy „Ecclesia semper reformari debet”, azaz: az egyháznak mindig reformációra van szüksége! E változat eredetét nem tudtam kideríteni, s talán nem is lehet. (Bárczay Gyula „Ecclesia semper reformanda” c. könyvében több feltevést is közöl. Származhat magától Luthertől vagy Luther környezetéből. Esetleg az orthodoxia korából – szerintem ez a legkevésbé valószínű! –, vagy éppen a 19. századból.) Mindenestre a lutheránus mentalitás tiszta hangja szól benne, és a lutheri ekleziológia sajátos, ökumenikus nyitottságát fejezi ki. Az egyház soha nincs készen! Soha nem befejezett mű! Sőt annál inkább egyház, annál inkább „azonos önmagával”, minél inkább kész az állandó megújulásra, a reformációra.

Luther a 89. tétel magyarázatában azt latolgatja, hogy kinek a dolga az egyház reformációja. Ezt írja: „Az egyháznak reformációra van szüksége, és ez nem egy embernek, a pápának, sem a sok bíborosnak a dolga, amint ez a legutóbbi zsinaton is bebizonyosodott, hanem az egész világe, sőt egyedül Istené.” A reformáció tehát Isten dolga. Ezért az egyház akkor jár helyes úton, ha egész múltában, tanításában és praxisában, állandóan kész Isten reformációjára. Ökumenikus perspektívában ez azt jelenti, hogy a keresztyén felekezetek közeledése egymáshoz akkor igazi és reményes, ha mindegyik kész állandóan elfogadni – nem a többiek álláspontját, hanem – Istennek az egész egyházra irányuló reformációját, és ebből az Isten előtti nyitott pozícióból tekint és közeledik a többiek felé.

A következőkben szeretném elmondani, hogy hol látom ennek a nyitott, ökumenikus ekléziológiának a teológiai gyökerét Luthernál, és néhány irányban bemutatni, hogy milyen konzekvenciák vonhatók le abból.

3. A lutheri kinyilatkoztatás-értelmezés

Van Luthernak egy elfeledett könyve, amelyet pedig ő maga a Káté mellett a legtöbbre értékelt összes művei, írásai közül. A „De servo arbitrio”-ra, a „szolga akaratról” írt művére gondolok. Vitairat ez, amely válaszol Erasmusnak a szabad akaratról írott könyvére. Luther dicséri Erasmust, mivel nem jelentéktelen ügyek kapcsán, hanem azon a ponton támadja őt, ahol valóban a lényegről van szó, ahol a teológia végső kérdései eldőlnék. Hol van ez a döntő pont? A vita fő kérdése ez: hogyan üdvözülni az ember? Erasmus a lényegében ma is érvényes római álláspontot képviseli, a szemipelagianizmust, amely szerint a kegyelem és az ember aktív engedelmessége együtt üdvözít. Luther ezzel szemben a páli *sola gratia*-t, az egyedül üdvözítő kegyelmet vallja és az ember teljes képtelenségét arra, hogy valamit is tehessen üdvössége érdekében. Persze így eljut Luther a kettős predestináció gondolatához: ha az üdvösség egészen Isten műve, akkor maga Isten osztja kétfelé az emberiséget, s rendel egyeseket üdvösségre, másokat kárhozatra. Érdemes itt azonnal Kálvin Jánosra utalnunk, aki szintén a *sola gratia*-t vallotta, és köztudottan a kettős predestináció klasszikus képviselője lett. Nála ez a tanítás a szoteriológia, az üdvtan végső válasza, mintegy a koronája. Számunkra most az az érdekes kérdés, hogy hol válik el Luther teológiai útja Kálvinétól ebben a kérdésben.

Ha ezt a pontot keressük, azonnal Luther teológiai szókincsének egy fontos kifejezésére bukkanunk, nevezetesen a „*deus absconditus*”, az „*elrejtőző Isten*” fogalmára. Ez azt jelenti, hogy bár logikailag Luther is eljut a kettős predestináció gondolatához, nem csinál belőle hittételt, hanem azt az „*elrejtőző Isten*” titkai közé sorolja. Ez a teológiai lépés Kálvinhoz képest minőségi különbséget jelent. Miért? Azért, mert itt tűnik ki, hogy Luther szoteriológiája nem egy, a *sola gratia*-ból következő logikai posztulátumra támaszkodik, mint Kálvinnál, hanem kizárólag a Krisztus-kinyilatkoztatásra. Isten Krisztusban az egész világ üdvösségét vitte véghez. Krisztus minden ember üdvözítője. Ehhez az univerzális szoteriológiához képest a kettős predestináció tana csupán logikai következtetés, tehát emberi spekuláció és nem kinyilatkoztatás. Az „*elrejtőző Isten*” fogalmának itt éppen az a szerepe, hogy a kettőt egymástól élesen elhatárolja. Nem arról van tehát szó, amit Luther néhány kritikusa feltételez, hogy Luther ezzel a fogalommal a „*deus revelatus*”, a „*magát kinyilatkoztató Isten*”, tehát a Krisztus-kinyilatkoztatás mögé egy másik isteni akaratot rejt, amely egyesek kárhozatát is elhatárolta, és így a Krisztus-kinyilatkoztatás üdvbizonyosságát ismét bizonytalanná teszi, hanem annak a felismeréséről, hogy Isten kinyilatkoztatása nem zárható bele egy kerek, zárt, logikailag kiegyenlített gondolatrendszerbe. Isten megismerésének határa van az ember számára. A *deus revelatus* mindig *deus absconditus* is marad. Ezért beszél Luther ebben az összefüggésben a háromféle világosságról: a természetes ember belátó képességének (*lux naturae*) ellentmondásait feloldja a kegyelem világossága (*lux gratiae*), ezét viszont majd a mennyei dicsőség világossága (*lux gloriae*).

A *sola gratia* evangéliumból persze nemcsak a kettős predestinációhoz lehet eljutni logikailag, hanem az „*apokatasztázis pantón*”, a „mindenki üdvözülni”

gondolatáig is. De Luther egyik logikai lehetőségéből sem formál hittételt, hanem megáll annál a paradoxonnál, logikai ellentmondásnál, hogy noha egyedül a Krisztusban adott kegyelem üdvözít, Isten mégis az embert teszi felelőssé kárhazáért. E paradoxon Luther kinyilatkoztatás-értelmezésének a kulcsa.

4. Törvény és evangélium

Luther a fenti paradoxonhoz nem spekulatív úton jutott, hanem a Szentírás tanulmányozása során. Felismerte, hogy Isten kétféleképpen szól hozzánk. A törvényben az embert teszi felelőssé üdvösségéért. Az evangéliumban viszont egészen magára vállalja üdvösségünk ügyét. Mindkettő Isten szava, igéje, de a kettő különbségét, ellentétét semmiféle emberi, logikai következtetéssel nem lehet kiegyenlíteni. A törvény soha nem lesz evangélium, örömhír, mert az mindig az ember feladatát, felelősségét és bűnét hirdeti, s bűnéért elítéli. Az evangélium viszont soha nem lesz törvény, azaz az ember által megvalósítandó feladat, mert az mindig Isten ingyen, azaz feltétel nélküli kegyelmét, felmentő ítéletét, Krisztusban végbe vitt üdvözítő cselekedetét hirdeti a bűnös embernek.

A törvény és evangélium e paradoxonja azt jelenti, hogy Isten megismerése az ember számára nem egy homogén ismeretanyag elsajátítása által történik, hanem úgy, hogy az ember személyesen részt vesz ebben a paradoxonban. Ez a személyes részvétel a hit. Luther hitfogalma éppen a törvény és evangélium paradoxonja felől érthető meg. Hinni azt jelenti, hogy a törvény terhe, felelőssége és vádja alatt kétségbeesett ember odamenekül az evangéliumhoz, és belekapaszkodik a Krisztusban megjelent kegyelembe. Más szóval: felfedezi és megragadja a törvény ítéletébe rejtőző Isten szeretetét Krisztusban. A hit tehát nem egyszerűen intellektuális, értelmi funkció, hanem egzisztenciális esemény, személyes történés, szembesülés, találkozás a kegyelmes Istennel. Éppen ezért a hit nem oldja fel a törvény érvényességét, de ítélete elől odamenekül Krisztushoz.

Milyen konzekvenciák adódnak Luther kinyilatkoztatás-értelmezéséből és hitfogalmából kérdésselvetésünk számára? A következőkben erre szeretnék három választ adni.

5. Nyitottan Isten felé!

Az eddigieket egy tételbe sűrítve azt mondhatjuk: Luthernak nincs zárt Istenfogalma. Számára Isten mindig élő Isten, aki a törvény és evangélium paradoxonjában közelít hozzánk és szólít meg bennünket. Annyit mond el magáról, és annyit rejt el magából, amennyit akar. Ezért nem foglalható bele egy filozófiailag zárt teológiai rendszerbe. Isten nem definiálható, s ezért ismerete nem is birtokolható úgy, mint bármely más, a világra vonatkozó ismeretanyag. Sohasem válik függvényévé annak, amit mi gondolunk vagy mondunk róla. Käsemann szellemes megfogalmazása szerint: „Az egymást váltó teológiai rendszerek azt tanúsítják, hogy Istent sohasem lehet zsebre vágni.” Minden teológiai dogmatizmus alapvető tévedése, hogy Istent „rögzíteni” akarja, emberi gondolatok koporsójába zárni, s így minden dogma tulajdonképpen egy nekrológ Istenről. Ezért veti Luther Erasmus szemére, hogy az ő istene olyan, mint Arisztotelészé: „egy isten, aki alszik!” A lutheri teológia – a későbbi ortodox dogmatizmus ellenére – lényegében anti-dogmatikus. Nyitott teológia, amely nem akarja előírni, meghatározni Isten cse-

lekvését, hanem követi, „utánarajzolja” azt, amit Isten cselekszik. Nem véletlen, hogy a reformátorok nem dogmákat fogalmaztak, amelyek „reformálhatatlannok”, hanem hitvallásokat, amelyekről készek voltak beszélgetni vagy éppen vitatkozni. Itt a teológia mindig csak kísérlet, a hit kísérlete arra, hogy számot adjon, vallomást tegyen arról, ami Isten és a bűnös ember találkozásában történik.

Éppen ez a nyitottság teszi valóban ökumenikussá a lutheri teológiát, és ad a maga részéről reális alapot minden ökumenikus párbeszédnek. Luther és társai még tudták, amit a későbbi lutheranizmus – és persze a többi keresztyén felekezet is – annyiszor elfelejtett és elfelejt, hogy az igazság egyedül Istené, és amit mi ismerünk belőle, az is mindig az övé marad, és csak az ő ajándékaként részesedhetünk belőle újra meg újra. Ezért mondja Luther Erasmusnak, hogy nincs a Szentírásnak egyetlen betűje sem, amit igazán megérthetnénk magunktól, a Szentlélek munkája nélkül. Isten megismerésének nincs semmi emberi biztosítéka. Mindenekelőtt ki vagyunk neki szolgáltatók.

Ugyanakkor mindez nem teszi kérdésessé a hit bizonyosságát, csupán megkülönbözteti azt az emberi fanatizmustól. Ez utóbbi mindig valami emberit abszolútizál és arra, azaz önmagára támaszkodik. A hitben viszont nem önmagunk, teológiánk, gondolataink, sőt nem is a hitünk igaza felől vagyunk bizonyosak, hanem Isten kegyelme felől, amely megragadott és hatalmában tart bennünket. A hitnek ez az önmagán túlnéző, önmagából kitekintő jellege, az üdvösség alapját, forrását és bizonyosságát önmagán kívül, ti. Krisztusban, a Megfeszítettben felfedező sajátossága Luther személyes reformatori hitének és az egész reformációnak a kiindulópontja. Ezért nevezhetjük Luther teológiáját, saját gyakori kifejezésével élve, „extra nos”-teológiának, azaz „önmagából kilépő” teológiának szemben a skolasztikusok „önmagába visszakanyarodó” (*incurvatio in se ipsum*) teológiájával, amely a bizonyosság alapját magában az emberben keresi. Ez a teológiai alapállás tükröződik abban is, ahogyan Luther meghalt: a Krisztus-hit teljes bizonyosságával és ugyanakkor az utolsó leírt vallomással: „Koldusok vagyunk! Ez az igazság.”

Érdemes megemlíteni, hogy Luther ebben az összefüggésben a *deus absconditus* fogalmának egy másik jelentéstartalmat is ad. Nevezetesen – a heidelbergi disputációban, de más irataiban is – magára a kinyilatkoztatásra is alkalmazza azt. Eszerint a *deus revelatus* egyúttal mindig *deus absconditus* is. Isten Krisztusban úgy nyilatkoztatja ki magát, hogy elrejtőzik. Üdvözítő szeretetét nem közvetlenül isteni fenségében adja nekünk, hanem Jézus emberi alacsonyágába, a Megfeszített gyalázatába rejtve. Ugyanez érvényes az ígére és a szentségekre is. Isten ezeknél is az emberi beszédbe és a földi elemekbe rejtőzve cselekszik.

Ennek a rejtett kinyilatkoztatásnak Luther szerint kettős értelme van. Egyrészt Isten szeretetének bizonyosága, hogy ti. nem nekünk kell felemelkednünk öhozzá, amire képtelenek is lennénk, hanem ő hajol le, ő alkalmazkodik és közeledik hozzánk emberi módon és nyelven. Másrészt viszont megalázza emberi gőgünket, mert olyan hitet vár tőlünk, amelyben le kell mondanunk saját emberi elképzelésünkről és dicsőségvágyunkról, amellyel őt isteni fenségében és dicsőségében akarjuk megtalálni. Ezt a hamis törekvést nevezi Luther *theologia gloriae*-nek, a „dicsőség teológiájának”. Ezzel állítja szembe mint helyes teológiai alapállást a *theologia crucis*-t, a „kereszt teológiáját”, amely szerint Istent ott kell keresnünk, ahol ő akarja, hogy megtaláljuk, ti. Jézus emberi gyengeségébe, szegénységébe, „a

kereszt alá" rejtve. Ez éppen az az Isten felé nyitott teológia, amely az Isten előtt feltétel nélkül megalázkodó hitből születik.

6. Nyitottan a világ felé!

A törvény és evangélium paradoxonja érvényesül a lutheri etikában is. Az evangélium, azaz Jézus Krisztus egy olyan világban jelent meg, amelyben Isten teremtő hatalmával és törvényével állandóan jelen van és munkálkodik. Isten tehát a bűnben sem hagyja magára az emberiséget. Az ún. „szívbe írt törvény”, ha töredékesen és homályosan is, tükrözi Isten teremtő akaratát. Ezért marad az ember a bűnben is ember, azaz felelős erkölcsi lény. Ha nem is ismeri Istent igazán, teremtettségétől és erkölcsi felelősségétől nem tud szabadulni.

Luther a bűnös embernek ezt a helyzetét teológiailag messzemenően pozitíven értékeli. Ezért foglalkozik sokat Isten törvényének e világi szerepével, használatával is. Isten a törvényt elsősorban arra használja, hogy feltárja, elítélje a bűnt és az egyedül üdvözítő Krisztushoz vezesse a bűnöst (vö. Gal 3,24). Ez a törvény első, ún. teológiai használata (usus theologicus). De e világi életünk, a társadalmi együttélés számára döntő jelentőségű a törvény második, ún. politikai használata (usus politicus) is. A „szívünkbe írt” erkölcsi törvény és az azon alapuló életrendek (a család, a munka, a hivatás, az állam stb.) Isten eszközei, hogy általuk megóvja az emberiséget a teljes káosztól. Ezekben tehát a keresztyén hittől függetlenül minden ember egyformán érintett és elkötelezett. A törvény jelenléte a világban arra ösztönzi, sőt kényszeríti az embert, hogy élete fennmaradása érdekében erkölcsi értékrendet állítson fel, erkölcsi célokat tűzzön maga elé, és felelős erkölcsi harcot folytasson az emberi együttélés jó rendjéért. Az ilyen erkölcsi értékrendeket pozitív ideológiáknak nevezhetnénk. Minden erkölcsi alapon álló ideológia tehát összefüggésben van Isten törvényével és annak mértéke alatt áll.

A törvény azonban senkit sem üdvözít, hanem csak az evangélium. Éppen ezért az evangélium nem riválisa az ideológiáknak. Nem tartozik egy kategóriába azokkal. A törvény és az evangélium összekeverését s egyben mindkettő megerősítését jelenti, ha valaki Isten országát, mint a földön megvalósítandó erkölcsi célt tűzi ki, és az evangéliummal indokolt ideológiát hirdet, azaz az evangéliummal akarja kormányozni a világot. Luther éppen azért beszél Isten kettős kormányzásáról, hogy fenntartsa a törvény és evangélium különbségét, és felszabadítsa a keresztyén embert arra, hogy az egész világ felé nyitottan vállalja a minden emberre érvényes erkölcsi felelősséget a közéletben anélkül, hogy ebben a felelős részvételben az evangélium gátlást vagy kiváltságot jelentene számára. Jézus a keresztyéneknek az emberi együttélésben nem ideológiát vagy antiideológiát ad, hanem a szeretet felelősségét, bölcsességét és erejét.

Luther klasszikusan fogalmazta meg ezt a keresztyén erkölcsi pozíciót „A keresztyén ember szabadsága” c. iratában: hite által „a keresztyén ember mindennek szabad ura, és nincs senkinek alávetve”. Viszont a szeretet által „a keresztyén ember mindennek szolgája, és mindenkinek alá van vetve.” A lutheri etikának ez az alapmagatartása sokszor kapta az opportunizmus vádját, noha nyilvánvaló, hogy Luther szerint a mindenkinek szolgáló keresztyén erkölcsi magatartás nem önérdék, nem is külső kényszer következménye, hanem a hit szabadságából születik. Ugyanezt figyelhetjük meg Jézusnál, aki a zsidó vallásos nacionalizmus

nosztalgiaja nélkül, egyedül Istenhez kötött szabadságban szolgált mindenkinek, s döntött pl. a császárnak való adófizetés kérdésében.

Annál örvedetesebb viszont, hogy ma a világkeresztység különböző felekezetei mindinkább magukévá teszik ezt az etikát, felismerve, hogy a keresztyéneknek ideológiai azonosulás nélkül mindenkivel együtt lehet és kell működniük, aki az emberi együttélés jobb, igazságosabb rendjéért küzd. A lutheri etika szabadsága és elkötelezettsége éppen abban van, hogy az nem definitív ideologikus, hanem konkrét analitikus etika. Vagyis nincs hozzákötve semmiféle ideológiához, hanem egyedül a jelen konkrét szükségét felismerő szeretethez. „Ó, a hit - mondja Luther a Római levélhez írt előszavában - élő, hatékony, cselekvő, hatalmas dolog! Lehetetlen, hogy szünet nélkül ne cselekedne jót. Nem kérdezi, kell-e jót cselekednie, sőt mielőtt kérdeznék tőle, már meg is cselekedte, és mindig a jócselekvéssel van elfoglalva.” A hit tehát nem foglalkozik elméletek gyártásával, amikor segíteni kell, hanem segít.

7. Nyitottan egymás felé!

Befejezésül az ökumené kérdéséhez szeretnék visszatérni. Természetesen tudom, hogy mondanivalóm nem fogja egy csapásra megoldani azokat a súlyos kérdéseket, amelyekkel az ökumenikus mozgalom elindulása óta viaskodik az egyház lényegének és egységének teológiai tisztázása terén. De talán sikerül Luther teológiájában rámutatnom egy olyan pontra, amely valódi segítséget jelenthet ökumenikus törekvéseink számára.

Luther gyakran beszél az egyházzól, és szinte mindegyik megnyilatkozásában van egy finom distinkció, amely az ő számára nagyon fontos volt, de mi gyakran elsiklunk felette. Híres torgau-i prédikációjában pl. azt mondja az istentiszteletről, hogy ott „Isten szól hozzánk igéjében, mi pedig válaszolunk neki énekben és imádságban.” Tehát minden istentiszteleten ez a kettő történik: Isten szól és mi válaszolunk. S mivel az istentisztelet az egyház legfőbb életmegnyilvánulása, általában is elmondhatjuk ezt az egyházzól: egyház ott van, ahol ez a dialógus folyik Isten és ember között.

Csak hogy a partnerek nem egyenrangúak! Hiába énekelnénk s imádkoznánk mi, ha Isten nem szólna. Az egyház lényege, létének alapja és forrása nem a mi válaszunkban van, hanem abban, hogy Isten szól hozzánk. S éppen ezért az egyház egysége is ebben van. Hiszen egy Isten szól hozzánk az egy Krisztus által! Hadd éljek egy fizikai hasonlattal: a vasreszelékek „egysége” nem önmagukban, nem is egymáshoz való közvetlen viszonyukban, helyzetükben van, hanem a mágnesben, amelynek ereje magához vonzza őket, és bennük is mágneses erőt, feszültséget indukál. A lutheri egyházfogalomban ezért van minden hangsúly az evangéliumon és a szentségeken, vagyis azon, amit Isten Krisztusban cselekszik értünk és velünk. Mindaz, amit az egyházban mi cselekszünk, beleértve a tanítást és a hitvallást is, a válaszhoz tartozik. Az egyház mindenemű szétszakadozottságát e válaszok különbözősége okozza. És legyen ez a szakadás bármily csüggesztő és elkeserítő is, egy ponton, és pedig a döntő ponton, minden okunk megvan arra, hogy félredobjunk minden reménytelen rezignációt, és megvigasztalódjunk a mi sokféle és nagy romlásunk ellenére: Isten szól hozzánk, népének hív bennünket, s ezért megységünk alapja rendíthetetlen!

Éppen ezért minden ökumenikus közeledés és dialógus akkor helyes és reményes, ha az nem létrehozni akarja az egységet, hanem az egyház Krisztusban való egységéből indul ki, és a válaszok közelítésére, egyeztetésére annak tudatában törekszik; hogy a mi válaszunk Isten szavához, cselekvéséhez képest mindig szekundér és relatív. Ez a szempont minden ökumenikus fáradozásnak evangéliumi derűt, alázatot és türelmet adhat, mert van valami, amit mi nem ronthatunk el: az értünk megfeszített Krisztust nem lehet részekre osztani! - ahogy Pál mondja a korinthusi pártoskodóknak (1Kor 1,13).

Hadd tegyek ehhez még két megjegyzést a lutheri hitfogalommal kapcsolatban. a) Mivel a hit nem egy Istenről szóló tanrendszer elfogadása, hanem az élő Istennel való egzisztenciális találkozás eseménye, ezért az Isten szavára adott válaszunk mindig csak a mi személyes válaszunk lehet. Minden keresztyénnek és minden egyházi nemzedéknek készen kell lennie, hogy „számot adjon a benne lévő reménység felől” (1Pét 3,15). Mások válasza, előző nemzedékek válasza - közöttük Lutheré is! - csak segítheti, de nem helyettesítheti a mi válaszunkat. Ez azt is jelenti, hogy a teológiatörténet egyetlen koncepciójának, de egyetlen egyházi tanításnak sem lehet abszolútság-igénye. Az egyház Isten előtti helyzetének teljes félreismerését jelenti, ha bárki a maga választát dogmatizálja, azaz véglegesnek, reformálhatatlannak és mindenkire kötelezőnek tekinti, vagyis tagadja annak relatív voltát, és ki akarja vonni a teológiai kritika lehetősége alól. Minden ilyen dogmatizmus olyanná teszi az egyházat, mint egy konzervraktár, ahol bármi legyen is a dobozokban, egyet biztosan tudhatunk arról, ami bennük van: hogy nem friss, nem mai. Azt hiszem, hogy az egyház egysége megélésének és egész szolgálatának alig árthat valami többet, mint ezek a konzervdobozok, amelyeket ha kinyitunk, úgy járunk velük, mint a pusztában vándorló zsidók a másnapra féltetett mannával.

b) Mivel a hit Luther szerint egzisztenciális válasz Isten cselekvésére Krisztusban, azért az szerinte szükségképpen életújulást jelent, vagyis – ahogy már fent idéztük – elválaszthatatlan a jó cselekvéstől, a szeretettől. A kettő úgy összetartozik, „mint a tűz melege és fénye” (uo.). Ezért torzó mindig a gyümölcstelen, pusztán elméleti, dogmatizált hit. Istennek adott válaszunkba nemcsak hitünk szava, tanítása, bizonyásgátétele tartozik bele, hanem mindaz is, amit egymással és általában embertársainkkal cselekszünk.

Ha mindennek mérlegére őszintén ráállunk, akkor értjük meg teljes mélységében a „semper reformanda” igazát.

8. Befejezés

Feltegetéseimet itt megszakítom. Még sok mindenről lehetne és kellene is beszélnünk ebben az összefüggésben. De a teológia befejezhetetlen. Szívesen veszem, ha mindazt, amit elmondtam, megkritizáljátok és hiányosságait felfeditek.

Összefoglalásul hadd utaljak a kiinduló kérdésre. A lutheránus identitás keresése az ökumené perspektívájában azért reális és jogosult, mert a lutheri teológia lényege szerint nem zárt tanrendszer, hanem a hit mindig megújuló kísérlete annak kifejezésére és megvallására, amit az élő Isten cselekszik értünk és velünk. „Hittem, azért szóltam” teológia, amely mindenkinek megadja a jogot, hogy így válaszoljon: „Mi is hiszünk, azért szólunk!” (2 Kor 4,13). Nyitott teológia, amely mindig kész Isten reformációjára.

id. Magassy Sándor

A megigazulásról folytatott „ökumenikus párbeszéd” fejleményei

Érdekes beszámolót közöl *dr. Harmati Béla* püspök az *Evangelikus Élet* egyik nyári számában arról a döntésről, mely szerint az LVSZ Tanácsa egyhangúlag elfogadta a Vatikán és az LVSZ Közös Bizottságában folytatott párbeszéd „Közös Nyilatkozatát a megigazulás kérdéséről”. A cikkben nincs ugyan szó arról, hogy a mi egyházunk is vállalta-e ezt a Nyilatkozatot, ám – a püspök méltató sorai alapján – nem lehetnek kétségeink annak megtörténte felől. Nagyon fontosnak látszik kiemelni, – olvasható a szövegben, – hogy először fordul elő a reformáció óta, hogy közös témáról evangélikusok és katolikusok együtt hivatalos nyilatkozatot adtak ki. A három évtizedes párbeszéd képes volt áthidalni a négyszázéves ellentéteket!¹

A cikk sajátossága, hogy két része élesen elkülönül egymástól. Az első fele a problémák megoldását hirdeti. Hallatlanul nagy eredmény, – állítja némi túlzással a püspök, – hogy három évtizeden át egy közös bizottság a legnehezebb teológiai kérdések sorába tartozó megigazulástant vette elő, tárgyalta meg és állított össze egy közös szöveget 1997-ben. (Az „1977”-es évszám nyomdhiba). A közös munkálkodás méltánylandó tett: A diplomatikus nyilatkozatok azonban már magukban véve is arra intenek, hogy csínjában bánjunk az eredmények értékelésével. Püspökünk írásának ujjongó hangvételű első felébe éppen ezért rejti el azt az óvatos észrevételt, miszerint az LVSZ Tanácsa által egyhangúlag elfogadott Nyilatkozatra néhány nap elteltével csak egy – lényegében semmire sem kötelező – hivatalos katolikus válasz érkezett a Vatikántól. Ami pedig a tartalmi elemeket illeti: egyáltalán nem az a helyzet, mintha a teológiai kérdés lényegét tekintve konszenzus jött volna létre a két tárgyaló fél között. Mind az LVSZ vezetői – *Ismael Noko* főtítkárs és *Christian Krause* elnök, – mind a katolikus tárgyalófél prominens képviselői – *Joseph Ratzinger* és *Edward Idris Cassidy* bíboros – további elmélyült kutatómunkát szor-

¹ Vö. *dr. Harmati Béla*: *Evangelikus – katolikus párbeszéd a megigazulásról*. *Evangelikus Élet* 1998/30. sz. (07.26.). A cikk folytatása annak a bejelentésnek, mely szerint az Országos Presbitérium felhatalmazta a püspököket ennek a dokumentumnak az aláírására (*Evangelikus Élet* 1998/3. sz.; 01.18.). A dokumentummal kapcsolatos teológiai aggályokról lapunk 37. számában (*Keresztyén Igazság*, 1998. tavasz) jelent meg egy tanulmány „A megigazulás tanításának ’ökumenikus olvasata’” címmel. – A diplomatikus kétértelműséget lehangoló egyértelműség váltja fel a fél évszázaddal ezelőtt indult ökumenikus mozgalom eredményeinek ismertetésekor. A püspök minden olyan véleményt, mely nem egyezik az övével, a teljes mértékben elítélendő „eretnkségek” körébe utal. Szélsőségesen negatív minősítése nem marad általánosságokban, hanem név szerint is jelentkezik, amikor az evangélikus Barta István és a református Sipos Ete Zoltán sajtónyilvánosságot kapott vallomását bírálja. Az 1Jn 4,1 fényében egyszerűen értelmezhetetlenné válnak az olyan kirohanások, melyek kárhoztadják a biblikus véleményalkotást, noha ez nem egyszerűen elvitathatatlan joga, hanem mellőzhetetlen kötelezettsége is a Krisztus Népeinek. (Vö. *dr. Harmati Béla*: *Az ökumené Magyarországon – ötvenöt év történetének tanulságai*; *Credo* 1998/1–2. 75–79.).

galmaznak és egy valóban közös dokumentum aláírását legkorábban 1998 őszére várják.²

(1) Az Evangélikus Élet tájékoztatója szerint tulajdonképpen a legfőbb eredménynek azt lehet tartani, hogy kölcsönösen visszavonhatókká váltak a megigazulás kérdésében kifejtett tanításokat kísérő „kiátkozások”. A Közös Nyilatkozat (1997) is szívesen hivatkozik erre az eredményre. A „kiátkozások kölcsönössége” azonban történetileg nem igazolható. Korábbi KI-cikkemben – értelemszerűen – a trentói zsinat (1545–1563) és az Ágostai Hitvallás (1530), illetve az Apologia (1530) megfogalmazásait veteltem össze, s állapítottam meg, hogy a „kölcsönösség” nem áll fent. Dr. Harmati Béla most már egy későbbi hitvallásra, a Formula Concordiae-ra (1580) hivatkozik. A helyzet azonban itt is ugyanaz. Az evangélikus tanítás „hitvallás” formájában jelenik meg, míg a trentói zsinat végzéseinek egyházjogi és egyházfegyelmi jellege is van. Nem véletlen, hogy míg nálunk a „damnamus” kitételrel találkozunk, addig a katolikus dokumentumok az „anathema” szót használják. A „damnamus” azt jelenti, hogy „elítéljük, elhatároljuk magunkat tőle, kárhozzatjuk” a hitet és tanítást átfogó más nézetet, illetve nézeteket. Az „anathema” viszont azt jelzi, hogy „a más nézetet vallót kiközösítjük, átadjuk a világi igazságszolgáltatásnak, törvényen kívülvé tesszük, likvidáljuk”, amint ezt számos „eretnekséggel” – például a valdensék mozgalmával, vagy *Wiclif Jánossal* és *Husz Jánossal* – kapcsolatban a reformáció előtt is tapasztalni lehetett. Maga Luther is 1520 után – követőivel együtt – ilyen helyzetben élt és működött haláláig. Az „anathema” kölcsönössége 1054-ben érvényesült csupán, amikor az ún. „nagy egyházszakadás” bekövetkezett, s véglegesen szétvált a római katolikus és a keleti orthodox egyház.

Valamennyi hitvallási iratunk nemcsak nevében, hanem tartalmában is hordozza, hogy bennük a hitet valljuk meg, méghozzá a megtámadottak sajátos körülményei között. Mert minden hitvallás egyfajta „harci helyzetben” jön létre. A Biblia első – megrendítően mély – hitvallása az „Egy Istenről, az Általa teremtett és fenntartott világról és a világba behelyezett emberről, a bűn rontásáról és annak világot és történelmet formáló hatásáról” (1Móz 1–11!) is ezt az igazságot vetíti az olvasó elé. Ugyanezt látjuk a legősibb keresztyén hitvallásnál, a „Jézus ÚR” (1Kor 12,3!) kijelentésnél is. Mindkét esetben érzékelhető az „antitézis”: az egyistenhit megvallása esetében a többistenhittel, a bálványimádással, a Jézus istensége megvallása esetében pedig a császárkultusszal szembeni állásfoglalás tartalmi tényezőjével. A Formula Concordiae mindkét része, az Epitome és a Solida Declaratio egyaránt a „damnamus” kifejezést használja, amikor a saját hitvallást konfrontálja a más hitbeli nézetekkel. Nem találtam példát arra, hogy – mint korábban a trentói zsinat – a „kiközösítés” eszközához nyúlna a záró, s egyben minden korábbi evangélikus hitvallást összegező teológusok köre. Illogikus is volna ez. A hitvallás ugyanis – bármilyen élesen fogalmazódik meg – minden esetben a maga meggyőződésének sajátos elemeit akarja nyilvánvalóvá tenni önmaga és a rendszerint ellenséges környezete számára.³ Csak az ismétlődhet, amit az apostol kora

² A Nyilatkozattal kapcsolatos állásfoglalásokról részletesen beszámol az LWI 13/98. száma a 3–13. oldalain.

³ Vö. Formula Concordiae (1580) III. fejezete: *De iustitia fidei coram Deo; Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche* (Wittenberg, 1930); II. 781–786. 913–936.

üldözött keresztyéneinek javasol: „Mindig legyetek készen arra, hogy kinek-kinek megfeleljetek a bennetek levő reménység felől szelídséggel és félelemmel” (1 Pét 3,15).

Még súlyosabb probléma is adódik a nem létező „kölcsonosság” szövegbe iktatásából. Mert míg a katolikus félnek az lenne a feladata, hogy visszavonja a kiközösítő ítéletét az eladdig „eretneknek” minősített tanokkal és azok képviselőivel szemben, addig az evangélikus félnek magát a hitvallást, annak döntően fontos alapelemeit kellene feladnia. Vagyis míg az egyik fél egy egyházjogi, egyházfegyelmi lépést tenne meg, addig a másik félnek a tanítását kellene megváltoztatnia, méghozzá oly mértékben, hogy a tőle idegen hittani nézetekkel szembeni konfrontálódása eltűnjék, vagyis maga a hit, illetve annak tanbeli megfogalmazása formálódjék át alapvető módon. Tavasi KI-cikkemben már igyekeztem bemutatni azt a veszélyt, ami abból ered, hogy a markáns evangélikus tanítás lényege kilúgozódik a Közös Nyilatkozat (1997) kompromisszumos szövegből, s a megigazítás isteni tetteiből egy a bölcsőtől koporsóig tartó megszentelődési folyamatról szóló tanítás – benne sok emberi tényezővel – kerül a helyébe. A tridentinumban megfogalmazott katolikus tanítás változatlanul érvényben marad, miközben az evangélikus tanítás alapvetően átförmálódik. Luther sokszor és sokféle összefüggésben idézett mondása szerint lehetetlen egyenlőséget húzni Jakab és Pál apostol megigazulás-tanítása közé.⁴

(2) A katolikus fél diplomatikus megnyilatkozásai sem rejtetik el azt a tényt, hogy a Közös Nyilatkozat (1997) egyáltalán nem elégíti ki a katolikus felet. Az LVSZ információs lapja különösen fontosnak tartja kiemelni a reformáció egyik legfontosabb tantételének, a „simul iustus et peccator” – „a keresztyén ember egyszerre igaz és bűnös” – tételnek katolikus részről történő elutasítását. Dr. Harmati Bélának egyébként is vitatható megállapítása – miszerint „a Közös Nyilatkozat több mint negyven közös megállapításra jutott ezen kérdésekben” – éppen ezen a ponton mutatja leginkább a kibékíthetetlen ellentétet. Egyébként is: nem ártana felgyelnünk arra a fogalmazási technikára, melyben a kétféle teológiai álláspont általában külön-külön kerül a szövegbe, majd mindezt egy általában formális „harmonizálás” követ, esetleg éppen egy hajmeresztő teológiai fordulat zár le. Különösen jellemző erre az a passzus, mely szerint a katolikus fél megnyugodva veszi tudomásul, hogy a Közös Nyilatkozat 21. pontjában a trentói zsinat állásfoglalásának megfelelően szerepel a megigazulás egyik lényeges mozzanata: „az ember az isteni kegyelmet visszautasíthatja”. Katolikus értelmezés szerint ez azt jelenti, hogy a visszautasítás feltételezi az Isten akarata elfogadásának képességét is, amelyet joggal lehet „cooperatióknak” (együttműködésnek) nevezni.⁵

⁴ Pál szerint Ábrahám hitének jellemzője a teljes ráhagyatkozás Isten igéjére és ígéreteré (Róm 4,3–6), míg Jakab azt vallja, hogy Ábrahám a cselekedetei, az engedelmsége által nyerte el a megigazulást (Jak 2,14–24). Hitvallásaink tanítása a Bibliában gyökerezik, s a páli szemlélet prioritásának elfogadásáról szól. A katolikus nézet kialakításához Jakab álláspontja járult hozzá döntő mértékben. A tanításokat harmonizálni akaró törekvéseknek mindig számolniuk kell a bibliai szövegek feloldhatatlan ellentmondásaival.

⁵ Vö. LWI 13198. 4–5. – A Közös Nyilatkozat (1997) szövegében ez áll: „Evangélikus tanítás szerint az ember képtelen közreműködni, mert bűnösként Istennek és mentő kegyelmének ellenáll. (Az evangélikusok nem tagadják, hogy az ember visszautasíthatja a

Észre kell vennünk: az évszázados tanbeli eltéréseket nem az oldja fel, ha megpróbálunk kitalálni egy olyan nyelvet, melyet aztán mindenki úgy használ ahogy akar, hanem az, ha becsületesen megvalljuk: teológiai és hitbeli ellentéteinknek olyan mélyek a gyökerei, melyeket semmiféle tantétel-átfogalmazással megoldani nem lehet.

(3) Jogos a kérdés: „Mi a jelentősége az ökumenikus közeledés számára a Közös Nyilatkozatnak?” A feltett kérdésre azonban nincs válasz az Evangélikus Élet említett számában. Mert az aligha nevezhető eredménynek, ami csak a diplomácia nyelvén fogalmazódik meg, de – tan- és hittételekről lévén szó – az eltérések lényegét nem érintik. Tulajdonképpen dr. Harmati Béla sem jut más végeredményre. A cikk második felében, különösen az utolsó előtti bekezdésben maga sem tagadja, hogy „a Közös Nyilatkozat nem oldott meg minden kérdést a két egyház viszonyát illetően és nem hozta meg a teljes egyetértést a megigazulás teológiai kérdésében sem”. Ezzel az igazsággal azonban nem lehet kiegyensúlyozni azokat a félgazságokat, melyek a cikk első felében találhatók, s melyek alkalmasak az olvasók megtévesztésére. Az ökumenikus beszélgetésnek akkor volna igazán nagy jelentősége, ha nem olyan szöveget próbálnának létrehozni, amely eléggé kétértelmű és amelybe mindegyik fél bele tudja olvasni a maga évszázados tanítását, hanem annak próbálna a végére járni, hogy milyen teológiai és hitbeli érdekek fűződnek egyik vagy másik tanítás érvényesítéséhez, s hogy hivatásunk az ellentétek minden áron való feloldásában ragadható-e meg csupán, vagy van létjogosultsága a különféle tanításoknak.

Hadd használjak befejezésül egy, a zene világából vett képet. Isten – meggyőződésem szerint – szereti a kórusmuzsikát. Vajon az-e a bölcs és előrevivő dolog, ha kiiktatunk minden szólámat az egyetlen dallam érvényesülése érdekében, vagy pedig az, ha mindenki a saját szólamát a lehető legtisztábban éneкли? Vajon elképzelhetetlen-e, hogy az igazi ökumené az egyes szólamok színgazdagságában válik valóban érzékelhetővé? A közös beszélgetések, teológiai tépelődések talán éppen az identitás mély megragadásához segítenek.

Feltétlenül el kell kerülnünk, hogy tájékoztatásunkban megelégedjünk a sokatmondó semmitmondással, mellyel a különbözőségek egységesítésének diadalmas megvalósulását ecseteljük. Tűz és víz harmonizálásához a legbravúrosabb stilizálás sem nyújt elfogadható alapot.

---

kegyelem munkáját. Amikor azt hangsúlyozzák, hogy az ember csak megkaphatja (mere passive) a megigazulást, ezzel az üdvösségre irányuló minden emberi hozzájárulást kizárják, de nem tagadják a hitben való részvételét, melyet Isten igéje maga munkál”. (LP 1997/281.). Az evangélikus tanítás szerint mindent Isten munkál az igéjével, az ember semmiben sem járul hozzá az üdvösségéhez; a katolikus fél pedig mindezt úgy értelmezi át, hogy természetesen mindent Isten igéje munkál az emberben, de ez végeredményben azt mutatja, hogy az ember közreműködik az üdvösségre jutásában. Az ilyen „közös értelmezésre jutás” etikailag megkérdőjelezhető. A Konfessionkundliches Institut (Felekezettudományi Intézet, Bernheim) megfigyelése ezen a háttérben válik nagy jelentőségűvé, mivel a katolikus álláspont kétértelműségére mutat rá, mely éppúgy magába foglalja az igent, mint a nemet a Közös Nyilatkozat egészére, illetve egyes részleteire (vö. LWI 13/98. 10–11.).

Az a tény, hogy az Egyházi Alkotmány 162. §-a értelmében a püspök megválasztásáról a kormányt értesíteni kellett, nem jelentett mást, mint pusztán adminisztratív lépést. Természetesen a kommunista uralomátvétel idejében az államhatalom törvénytelen módon beleavatkozott az egyházak belső életébe, és így a püspökök kinevezése és felmentése is az államhatalom kezébe csúszott át. Ezt bizonyítja az 1957. évi 22. tvr. is.

Feltehetjük a kérdést, hogy politikus tisztnek tekinthető-e az evangélikus püspöki tisztség?

Az elmondottakból következik, hogy 1945-ben, amikor Ordass Lajost püspökké választották, semmiképpen sem volt politikainak tekinthető, a hatalomváltás után azonban egyre inkább azzá vált.

Az a körülmény, hogy a püspök kötelességének kell tekinteni azt, hogy alapvető, a nemzet egyetemét érintő kérdésekben hangját hallassa és tiltakozzék minden jelenség ellen, amely egyházi és nemzeti szempontból károsnak tekinthető, nem tartozik a napi politika körébe, általános megítélés szerint nem tekinthető politikai szerepvállalásnak. Így Ordass püspöknek Ortutay miniszternél a latin nyelv tanításának betiltása miatti tiltakozása, vagy a magyaroknak a Felvidékről, a németeknek pedig az országból való kitelepítése elleni, avagy az egyházi iskolák államosítása elleni tiltakozása nem minősíthető politikai tevékenységnek, hanem püspöki tiszteből eredő megnyilatkozásnak. Éppen ezért, hogy Ordass az egyházi iskolák védelmezése kapcsán lejárassák, lehetetlenné tegyék, Mindszentyt is túlszárnyaló reakciós magatartással vádolta meg Mihályfi Ernő.⁶ A püspök mindig távoltartotta magát a napi politikától, megnyilatkozásaiban mindig az evangéliumra hivatkozott mint egyedül irányadó mércére. Ez a megjegyzés nyilván alaptalan és csak gyűlölet felkeltésére volt alkalmas.

De vajon a püspöknek 1957-ben a Hazafias Népfrontban, valamint az Országos Béketanács munkájában való szerepvállalása nem az elmondottak ellenkezőjét, vagyis a politikai szerepvállalást bizonyítja-e? A békemunka fő célja olyan közvélemény megteremtése volt, amely a kormányokat minden kérdésben tárgyalásokra kényszeríti. Keken András⁷ a békemunka feltételeként szükségesnek tartja minden nép számára az igazság és szabadság biztosítását, mert ez vezethet el a világbékéhez.

Ordass püspök a békemunkában való részvételkor közölte, hogy amennyiben a békeszolgálatról olyan formában esik szó, amelyet keresztyén meggyőződéssel nem lehet vállalni, fenntartja magának azt a jogot, hogy szóban és írásban keresztyén egyházi meggyőződésének kifejezést adhasson.

Erre hamarosan sor is került, amikor is James Endicottnak, a Béke Világtanács alelnökének erősen vitatható beszédét, amelyben azt állította, hogy a misszió minden esetben a gyarmatosítási akaró imperialisták előfutára volt és sohasem más – a Hungarian Church Pressben közzétették, s emiatt a püspök tiltakozott, és sajtótudósító kiadói tisztéről 1957. október 22-én le is mondott.⁸

⁶ Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások*. Berlin, 1985. 287. l.

⁷ Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások*. Bern, 1987. 679. l.

⁸ Ordass Lajos: i. m. 681., 692. l.

A püspök álláspontja hasonló volt a Hazafias Népfrontban való részvételénél, amikor szintén rögzítette azt az álláspontját, hogy amennyiben a munkába való kapcsolódása idővel olyan eredményekre vezetne, amelyeket vállalni nem tud, meggyőződése kifejezésére pedig nem találna lehetőséget, akkor kénytelen lesz elnökségi tagságáról lemondani anélkül, hogy utólag az a vád érhetné, hogy megváltoztatta nézeteit.⁹ A Népfrontban szerzett benyomásokból azt a következtetést vonta le, hogy „kétlelkű” emberek között van, mert nyilvános felszólalásaikban mást mondanak, mint magánvéleményükben.¹⁰ Amikor egyik felszólalásában arra utalt, hogy a nemzet érdekében fontos, hogy az egyház szavára is hallgassanak, Münnich Ferenc részéről goromba helyreutasításban részesült, ettől kezdve nem tartotta érdemesnek az üléseken való részvételt. Lemondása ellenére azonban továbbra is a Népfront elnökei között szerepeltették nevét.¹¹

Ordass Lajos minden megnyilatkozásából az tűnik ki, hogy minden akciójának, minden magatartásának alapja a lutheri teológia volt. Ellenfelei költötték róla a politikai reakció képét. Felajánlotta, hogy támogatja az államhatalmat, de nem feltétel nélkül: csak akkor, ha az államhatalom is elismeri az egyház autonómiáját. Az egyház sohasem avatkozhat be a politikába, nem lehet politikai programja, mert ez nem küldetése.

Berggrav tanácsát híven követte, hogy az egyház szabadsága érdekében folytatott küzdelemben az érveket nem szabad politikai aspektusokkal keverni, hanem a küzdelmet a Szentírás és a Hitvallási iratok alapján állva kell folytatni.¹²

Helyesen értékeli ifj. Fabiny Tibor a Mindszenty által vezetett harcot „ellenállásnak”; Ordass szerepe inkább az egyház alapvető érdekeinek a megvédésére, a „védekezésre” irányult. Ordass a magyar népnek a kommunizmus elleni küzdelemben Mindszentyhez hasonlóan nem szimbólum volt, hanem egyházának legfőbb védelmezője. Spirituális mentora, Gandhi, nem pedig VII. Gergely volt.¹³ Talán a politikáról vallott alapvető nézetkülönbséggel lehet magyarázni azt a tényt, hogy Mindszenty Emlékirataiban¹⁴ nem tesz említést Ordass mártíromságáról. Annyi tény, hogy Ordass és Mindszenty között sohasem alakult ki szoros kapcsolat, noha egyházuk védelmében mindketten tántoríthatatlan elszántsággal szálltak szembe a pártállami intézkedésekkel.

Ordass Lajos 1956. november 2-i beszéde, melyet a rádió kérésére mondott el, inkább vallási, semmint politikai tónusú volt, hisz gyógyszer, élelmet kért a külföldi hittestvérektől, bár a nemzet nevében egyúttal segítséget is kért az ország senlegességének az elismertetéséhez.¹⁵ A másnap tartott déli egyházkerületi értekezleten is hangsúlyozta, hogy a leghatározottabban elzárkózik attól a gondo-

⁹ Ordass Lajos: i. m. 693. l.

¹⁰ Ordass Lajos: i. m. 698. l. és Terray László: *Nem tehetett mást*. Budapest, 199., 165., 168. l.

¹¹ Tibor Fabinyi jr.: *Bishop Lajos Ordass and the Hungarian Lutheran Church*. – *Hungarian Studies* 10/1. 1995. 71. l.

¹² Ordass Lajos: *Akikkel az Úton találkoztam*. Budapest, 1996. 41. l.

¹³ ifj. Dr. Fabinyi Tibor: i. m. 73. l.

¹⁴ Mindszenty József: *Emlékirataim*. Budapest, 1989. IV. kiadás.

¹⁵ Ordass Lajos: i. m. 578. l.

lattól, hogy az evangélikus egyház bármiféle politikai szereplést vállaljon és bármelyik politikai párthoz csatlakozzék. Azt sem tartaná helyesnek, ha a lelkészek politikai pártokban szerepet vállalnának.¹⁶

Kétségtelen, hogy Ordassnak az államhatalommal szemben 1948-ban mutatkozott „merevsége” másodszori szolgálati ideje alatt jelentősen oldódott. Ez talán legjobban az 1948-ban megkötött állam és egyház közti egyezmény megítélésénél mutatkozik, bár ennek szövegét börtönbekerülésekor még nem ismerte. Úgy gondolom, hogy ennek kulcsa a némileg megváltozott tényleges helyzetben volt kereshető. 1957-ben az evangélikus egyház személyi összetételében jelentős mértékben megújult, és volt idő, amikor állami részről kifejezetten kedvébe kívánták jární, mert külföld felé szinte ő volt az egyedüli hiteles személy. Ez odáig terjedt, hogy Horváth János felajánlotta, hogy érseket csinál belőle, amit azonban a püspök természetsszerűleg visszautasított.¹⁷

Természetesen nem könnyen alakult ki a püspökben a kompromisszum, főleg a két országos szervezetben való szerepvállalás tekintetében, de döntésénél az játszott szerepet, hogy az egyházat meg kell védenie az államhatalom túlkapásaitól és semmiképpen sem kívánta az államhatalmat úgy kiszolgálni, mint Dezséry László. A kompromisszumnak határa volt, feltételhez volt kötve. Addig terjedhetett, amíg a jog uralma biztosítva volt és nemzetét is szolgálni tudta. Politikai ambíciói sohase voltak. Amikor az államhatalom a jogrend alapjáról letért és durván beavatkozott az egyház belügyeibe, akkor újra megmerevedett és szembehelyezkedett az Állami Egyházügyi Hivatal követeléseivel, és szabotálta a miniszteri biztos intézkedéseit. Leveleit nem bontotta fel, és ameddig lehetett, szorgalmasan látogatta gyülekezeteit. Három nappal Nagy Imre kivégzése után hatalmi szóval másodszor is eltávolították püspöki tisztségéből nyugdíjazási, avagy fegyelmi eljárás nélkül, teljesen törvénytelenül. Először az egyház testéhez tartozó iskolákat védte, másodszor az egyház szuverenitását, az 1956-ban az egyház javára bekövetkezett személyi változásokat. Mindkét esetben a jogrend uralmát, az egyház integritását és identitását. Azt akarta, hogy az egyház egyház maradjon, ne az államhatalom csatlósa, annak szolgálója.

---

¹⁶ Uo. 580. l.

¹⁷ A püspök ezt 1957. október 6-án zalaegerszegi szolgálatára menet mondta el.

ifj. Zászkaliczky Pálné Mirák Katalin

Erlangeni tükörcserepek, avagy benyomások egy nemzetközi egyháztörténeti konferenciáról

1998 július végén három fős magyar csoport járt Erlangenben. Mint a *Nem voltam egyedül* (MEVISZ Bp., 1995. I. köt.) c. beszélgetésgyűjtemény szerkesztője és a legújabbkori magyar evangélikus egyháztörténet kutatója, Böröcz Enikővel és Rözse Istvánnal együtt én is meghívást kaptam az Ordass Alapítvány (*The Ordass Foundation*) elnöksége ezévi rendes ülését megelőző egynapos egyháztörténeti-teológiai konferenciára.

Az Alapítvány kezdeményezésére még idén januárban Hamburgban találkozott néhány egyháztörténész. Ülésükön elhatározták, hogy aktívan támogatják a közép- és kelet-európai evangélikus egyházakat a kommunista diktatúra évtizedei alatti történelmük feldolgozásában. Erről ott átfogó nemzetközi tanulmányi munkatervet is készítettek. A hamburgi tanácskozás egyik kulcsszereplője, Terray László továbbgondolva e kezdeményezést, úgy ítélte, hasznos lenne a kérdéses korszak néhány magyarországi kutatóját is összetoborozni, mégpedig az Alapítvány idei ülésére, mivel jelentős személyi átfedés van az Ordass Foundation elnökség tagjai és az említett hamburgi tanácskozás résztvevői között. E júliusi konferencia nem volt ugyan egyenes folytatása a januári összejövetelnek, de az Ordass Alapítvány kezdeményezésére jött létre ez is, és a hamburgihoz hasonló céllal, azaz a kelet-európai kutatási programok szorgalmazásának szándékával. Terray László részéről merült fel az az ötlet, hogy e „magyar napon” kapjon hangot a MEVISZ-ben eddig végzett és a további, tervezett egyháztörténeti munka is.

Egyházunkban Erlangen bizonyára sokak számára különösen is jelentős. Ezután számunkra, e röpké tanácskozás magyar résztvevői számára is, bizton állíthatom. Ottlétünkkor dr. Reiner Stahl, az új főtítkár személyében a Martin Luther Bund vendégszeretétét élvezhettük, utazásunkat a Norvég Keleti Misszió támogatta. Meghívásunk tényében és a konferencia programjának összeállításában pedig mindvégig éreztük az Alapítvány figyelemreméltóan éles előrelátását. Azt a szándékot, hogy a testvéregyházak hasonló területen dolgozó tagjait élő, személyes kapcsolat fűzze össze; hogy teret nyitva tudjanak rólunk és a dialógus által tudjunk egymásról; hogy közösen tervezhessünk; hogy részt vállaljunk egymás gondjaiban és örömeiben; hogy a pozícióban lévő tudhassa, hol segíthet, a rászoruló pedig kérhessen...

* * *

Bár ezen írásnak nem elsődrendű feladata, mégis fontosnak tartom néhány szóval bemutatni az Ordass Alapítványt, ill. az elnökségnek azon tagjait, akik a konferencián részt vettek. Számunkra különösen nagy jelentőségű volt ugyanis a

munkánkat kísérő külföldi felső egyházvezetői és magas színvonalú szakmai érdeklődés.

A nemzetközi Ordass Alapítvány 1983-ban alakult meg Oslóban. Alapítói között szerepelt az akkori svéd és finn érsek, egy német és egy amerikai evangélikus püspök és több más nemzetközileg ismert egyházi vezető. Az Alapítvány célja Ordass Lajos szellemi örökségének ápolása, írásainak és hagyatékának őrzése és publikálása, valamint az, hogy szorgalmazza a magyarországi evangélikusság történetének kutatását. (Ez utóbbi célkitűzés jegyében szerveződött az a konferencia is, amelyen részt vettünk.)

Az Alapítvány elnökségének tagjai közül a konferencián jelen voltak: *Dr. Eric W. Gritsch* a gettysburgi (Pennsylvania) teológiai fakultás ny. professzora, neves Luther-kutató, aki sokat foglalkozott az európai kisebbségi egyházak történetével is. (Ő fordította németből angolra Terray László Ordass-életrajzát, itthon ld. *T. L.: Nem tehetett mást. OLBK 1990. Bp.*, amely 1997-ben jelent meg az USA-ban.) Továbbá *dr. Eino Murtorinne* finn ny. egyháztörténész professzor Helsinkiből. Ő az elmúlt években több olyan kutatócsoportot vezetett, amelyek a volt szocialista országok legújabb egyháztörténetével foglalkoztak. *Dr. Per Lønning* norvég püspök, aki Ordass Lajos személyes ismerőse volt. Vezető tisztségeket töltött be az LVSZ-ben és az EVT-ben, és e munkái nyomán kezdett foglalkozni a szocialista országok egyházainak teológiai problémáival. Jelen volt *dr. Joachim Heubach* ny. német tartományi püspök (Landesbischof), Ordass Lajos személyes barátja, aki már nyolc éve az Alapítvány elnöke, és hosszú éveken át ugyancsak elnöke volt a Martin Luther Bund-nak. Végül, de számunkra talán a legfontosabbként ott volt *D. Terray László*, aki kezdettől fogva az Alapítvány titkára. (Nem utolsó sorban pedig a *Nem voltam egyedül* c. kötetünk egyháztörténeti lektora.)

Az Ordass Alapítvány elnökségének tagjai ezévi gyűlésük időpontja előtt már egy nappal korábban megérkeztek Erlangenbe, hogy beszámolóinkat meghallgassák.

* * *

A konferencianap délelőttjén elsőként Böröcz Enikő számolt be legújabb levéltári kutatási eredményeiről: a MEE Hittudományi Fakultásának, ill. a jogutód ETA-nak a történetéről az 1950 augusztusában megkötött ún. második Egyezmény tükrében. Előadásának második részében dr. Ferdinánd István teológiai professzornak 1955-ben a Teológiáról történt eltávolításáról hallhattunk, mindekelőtt az ÁEH levéltárában megmaradt iratok alapján. Harmadikként Ottlyk Ernő 1955. január 18-i szakvéleménye került bemutatásra, amely írás szinte elvi megalapozása és forгатókönyve akár az előbb tárgyalt Ferdinánd-ügynek, akár az 1958-ban történt hasonló eltávolításoknak is. (Az előadás keretében nem került megtárgyalásra, de itt mindenképpen fontos megemlíteni, hogy Böröcz Enikő dr. Grietsch professzornak a lutheránus teológia jobb, mai megértését és újrafelfedezését segítő könyvtrológiája fordításán is dolgozik!)

Másodikként Rözse István előadása hangzott el. Nemcsak beszámolt arról a kutatómunkáról, amelynek eredményeképpen könyve (*Rözse I.: A halál árnyékának völgyében OLBK Bp. 1997.*) megszületett, hanem annak rövid, lényegretörő

tartalmi összegzését is adta. Így a külföldi hallgatóság számára bizonyosan sok újdonsággal szolgáltak az általa közszéttett információk. (Ő mint a Norvég Keleti Misszió ösztöndíjasa, „hivatalból” foglalkozik az utóbbi öt évtized evangélikus egyháztörténetével.)

A konferencia délután is folytatódott. Ekkor került sor előadásomra, amelyben bemutattam kötetünket, annak indíttatásait, háttérmunkálatait, fogadtatását, majd a könyvsorozattal kapcsolatos további terveinket. Elhagyva a legalapvetőbb tájékoztató szakaszok idézését, hadd álljon itt most néhány olyan részlete az előadásnak, amely a kötetet esetleg ismerő magyarországi olvasók számára is érdekes lehet:

„Az 1980-as évek második felétől Magyarországon az ún. tényfeltáró irodalom jelentős mértékben megélénkült. Igaz ez a rendszeres történeti kutatásra, méginkább azonban arra a „történelemírásra”, amely a túlélők, a tanúk visszaemlékezéseiről, a magánkézben lévő dokumentumok összegyűjtésén, ill. nyilvánosságra hozatalán alapul. Érvényes e megállapítás az egyháztörténet-írásra is, bár jóval gyérebb mértékben, elsősorban katolikus, kisebb részben protestáns vonatkozásban. 1995-ben, az I. kötet megjelenésekor e folyamat és az azt kísérő érdeklődés már éppen „leszálló ágban” volt, talán ez is magyarázza a vártnál gyengébb érdeklődést, amely könyvünket fogadta. Mégis úgy látjuk, kötetünk fontos helyet töltenek be e feldolgozó-irodalomban. Az 1990-es évek közepéig Magyarországon csak elvétve születtek a korszakkal foglalkozó, evangélikus vonatkozású munkák. Ezek vagy magánkiadások, vagy az Ordass Lajos Baráti Köréi. Külön említést érdemel az OLBK folyóirata, a Keresztyén Igazság, amely kisebb-nagyobb tanulmányokban, mintegy „mozaikszerűen” dolgozza föl közelmúltunkat. Az e témában született nagyobb lélegzetű, igen színvonalas és jelentőségükben önmagukon túlmutató kötetek, könyvsorozatok pedig jobbra külföldön jelentek meg, és többnyire külföldön élő testvéreink tollából.

Kötetsorozatunkat ezért az addigiaknál teljesebb, átfogó kép megrajzolásának szándékával (is) indítottuk, egyszerre több igényt szem előtt tartva. (Ez utóbbi szempont bizonyára mindig sajátja volt az egyháztörténet-írásnak.) Hiszen mást és mást jelent e gyűjtemény kézbevétele a kortársaknak, a fiatalabb nemzedékeknek, a hatalmi pozíciókban lévőknek, a „csak” gyülekezetben élőknek, vagy akár egy kutatónak. Tanító, Krisztus-követő példaképek, vívódásokkal és megpróbáltatásokkal teljes, néhol megingással terhes, hiteles életpályák bemutatása éppúgy célunk volt, mint a fiatalabb nemzedékek tájékoztatása az egyszerű tényközlésen át a nagyobb összefüggések láttatásáig.

Semmiképpen nem állt azonban szándékunkban számonkérni, vagy ítélni, ehhez sem jogunk, sem elegendő tudásunk nincsen. (Egyháztörténetünk szereplőinek kategorizálása, vagy az egyes egyházi utak tipizálása sok termékeny vitának adhat alapot és segítséget jelenthet múltunk tisztázásában és saját tisztánlátásunkban, de óhatatlanul magában rejti a „címkézés”, a skatulyázás, az ítékezés lehetőségét és veszélyét is. A megismert igazság kimondása ezzel együtt is kötelesség!) Mondhatni persze, az interjúalanyok névsorának összeállítására már önmagában ítéletmondás, hiszen milyen alapon kerültek be egyesek, s maradtak ki megint mások. Az I. kötet megjelenése után kapott kritikák nagy része is éppen

e kérdésre koncentrálnak. (...) Az egyik legproblémásabb pont valóban az volt, kiket szólaltassunk meg. Ezért is kértük ki előzetesen egyházunk néhány tapasztalt, mértékadó személyiségének véleményét, és az ő ajánlásait is figyelembe véve alakítottuk ki a végleges névsort. (A tévedés lehetősége természetesen így, viszonylag sok nézőpont figyelembevétele mellett sem kizárt.) (...) Mindezek alapján olyan egyházi emberek – háttérben maradó vagy nyílt ellenzékiek – életpályája kerül nyilvánosságra a kötetekben, akiket az elmúlt rendszerben egyházi munkájukért, különösképpen keresztyén bizonyágtételük miatt meghurcoltak, elítéltek és megbüntettek, vagy egyéb más hátrányokat szenvedtek. (...) Igen különböző a megpróbáltatások és a szenvedések mértéke, a közös mércén, a keresztek felvállalásában azonban helytálltak mindahányan.

A kötetek másik igazán problémás pontja a műfaj, amint ezt a bírálatok is kiemelték. Egy kötetbe összegyűjtött interjúk, riportok, leginkább beszélgetések ezek. (...) a riportnak, mint a műfaj „sava-borsának” azonban ... személyességében rejlik varázsa és támadhatósága is. Mégis, e személyesség által válnak megdöbbenően hitelessé a vallomások és nem felejtethetővé a felidézett események. A szerkesztésnél nem hagytuk figyelmen kívül a beszélgetőtársak egyéni stílusát. Az ebből származó különbségeket értékesnek ítéltük és nem igyekeztünk azokat megszüntetni. E személyességnek róható fel ugyanakkor – mint ahogy fel is rótták – a szelektív memória működése, a valóság „karcúsítása” a fölöslegesnek, oda nem illőnek ítélt emlékek kiszórásával. (...)

A készülő második könyvön 1997 februárja óta dolgozunk. Hadd mutassak rá a kötetek közti néhány alapvető hasonlóságra és néhány árnyalatnyi, mégis fontos különbségre. Azonos a válogatás alapkonceptiója és a műfaj, így újabb 11 beszélgetés készült el bőséges jegyzetanyaggal, jelenleg ezek szerkesztői javítása folyik. Hasonló az előzőhöz a kötet szerkezete is: kronológia, mutatók, újdonságként fényképgyűjtemény zárja a könyvet, mintegy vizuális háttéranyagként a korszak meghatározó eseményeiről, személyeiről, helyszíneiről. Interjúalanyaink többsége lelkes, de ismét sikerült néhány fontos világit (köztük egy diakonisszát) is megszólaltatnunk.

Jelentős különbséget érzek ugyanakkor a II. kötet készítésének általános szellemi légkörét, háttérét illetően. Míg a 90-es évek elején szinte csak részlegesen folyt a miénkhez hasonló, publikált egyháztörténeti munka, mára – hála a jelentős külföldi segítségnek is – nem vagyunk egyedül (!), több itthoni kutató dolgozik párhuzamosan, jelentős eredményeket felmutatva. (...) További fontos – tartalmi – különbség, hogy míg az I. kötet főként az 1940-es, 1950-es éveket mutatja be, középpontba állítva az ember- és egyházpróbáló Rákosi-korszakot és annak egyházpolitikáját, addig az újabb kötet a kevésbé közismert és feldolgozott 1960–90 közötti időszak „puha diktatúráját” vizsgálja elsősorban. Különös hangsúlyt helyez Káldy Zoltán személyére és az általa képviselt diakóniai teológián alapuló egyházvezetési sajátosságaira és mindennapjaira. (...)

Természetesen merülhet fel a kérdés: miért nem a hivatalos egyház vállalta/vállalja fel a múltfeldolgozás terhéért? A jelenlegi egyházvezetés hatalma természetesen éppen a kérdéses időszakban gyökerezik, ennek feltárásában tehát ellen-

érdekelt. A felvállalás lehetősége részéről így eleve kizárt, a vele szemben állított ilyen elvárás csupán illúzió lehet. (...)

A sorozat további részeinek elkészítése valószínűleg még évekre leköti szellemi erőinket. Sok személyes ok és jelentős anyagi nehézség is szerepet játszik abban, hogy csak lassan tudunk előrehaladni és tényleges eredményt felmutatni. Mégis azzal a tudattal végezzük ezt a munkát, hogy egy nagy folyamat fontos részei vagyunk. Hisszük, hogy az egyháztörténeti kutatás, amennyiben eredményei valóban elérnek a tulajdonképpeni címzetthez, az egyháztag olvasóhoz, az egyházi megújulás alapvető része. „Aprómunka”, nélkülözhetetlen eredményeivel és csak sejtethető hatásával.”

* * *

A beszámoló elhangzása után az elnökségi tagok nemcsak gratulációjukat fejezték ki, hanem azt is, hogy munkánkat a jövőben aktív támogatásukkal is segíteni kívánják. Így Böröcz Enikő előadását egy német nyelvű folyóiratban szándékoznak megjelentetni. Igen nagy elismerést váltott ki a MEVISZ kiadásában megjelent kötet és a tervezett könyvsorozat. Különösen fontosnak tartották, hogy Magyarországon dolgozik egy fiatalokból álló csoport, amelyik feladatának érzi és fel is vállalja a múlt feldolgozását. A korszak tanúinak megszólaltatását interjúk keretében, levéltári kutatással kiegészítve olyan úttörő vállalkozásnak minősítették, amely más evangélikus egyházaknak – akár a németeknek is! – követendő például szolgálhat. Anyagi segítségen túl talán arra is van kilátás, hogy támogatják a már elkészült kötetek németre fordítását és megjelentetését Németországban.

Hálás szívvel fogadtuk e segítőszándékot, talán még ennél is fontosabbnak éreztem azonban azt a nyitottságot és érdeklődést, amely munkánkat végigkísérte a konferencián. Mindhárom beszámolót pergő beszélgetés követte, s ebből arra következtettünk, hogy az elhangzottakat az Alapítvány elnökségi tagjai valóban élénk figyelemmel – és szeretettel! – hallgatták. Köszönet ezért mindannyiuknak! Böröcz Enikő gondolatát kölcsönözve, itthon monológok folynak, dialógus azonban nincs. E konferencián azonban megtapasztaltuk, hogy a párbeszédnek milyen inspiráló, megújító ereje lehet – még a történeti kutatás területén is!

Zusammenfassung

Zu Beginn unserer Herbstfolge – der Reformation gedenkend – steht eine Luther-Andacht. Dieser folgen zwei Predigten. Die erste hielt Zoltán Dóka am Grabe des Ehepaares Ordass am 14. August, dem 20. Todestag von Bischof Ordass. Er sprach über die das Leben des Bischofs und seiner Gattin charakterisierende Treue und über die sich in Christus offenbarte Treue, die uns zum treuen Dienst anspornen soll. Die zweite Predigt von Ottó Tekus stammend, erklang anlässlich einer Evangelisation aufgrund Ezeziel 1-2. In der Reihe der Studien lesen wir im Schreiben des vor 90 Jahren geborenen und im zweiten Weltkrieg verschollenen, berühmten Theologen Ernő Urbán, über die Botschaft des Alten Testaments. Der 1977 gehaltene, noch heute aktuelle Vortrag von Zoltán Dóka, befaßt sich mit der Frage der lutherischen Identität und der Ökumene. Die Auslegung von Sándor Magassy sen. bezieht sich auf die Entwicklung des ökumenischen Dialogs über die Rechtfertigung. Lóránd Boleratzky erörtert das Thema: Bischof Ordass und die Politik. Schließlich lesen wir den Bericht von Frau Katalin Zászkaliczky Mirák über die von der Ordass Stiftung organisierte Besprechung in Erlangen, die sich mit der Forschung der Kirchengeschichte zur Zeit des Parteistaates befaßt.

Summary

Our Fall issue begins with a Luther meditation in memory of Reformation Day. This is followed by two sermons. The first one was held by Zoltán Dóka on 14 August, on the twentieth anniversary of the death of bishop Ordass on the basis of Ruth 1,16–17. He said his sermon at the commemoration of the Friends of Ordass by the grave of the Ordass couple. He talked about the devoted life of the bishop and his wife, and bearing witness to God's loyalty made evident in Jesus Christ he called for faithful service. The other sermon is from Ottó Tekus. It was delivered at an evangelization day for pastors on the basis of the first two chapters of Ezeziel. In our series of studies the writing of the well-known theologian Ernő Urbán, who was born 90 years ago and disappeared in the Second World War talks about the message of the Old Testament. A lecture from Zoltán Dóka given in 1977 is about the ever timely topic of the Lutheran identity and oecumeny. The writing of Sándor Magassy Sen. focuses on the further development of the oecumenical dialogue about the question of justification. Lóránd Boleratzky examines the subject of bishop Ordass and politics. Finally we can read an account from Katalin Zászkaliczky-Mirák about the church- historical conference organised by the Ordass Foundation in Erlangen. The topic of the conference was the research on the church-history of the party-state period.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Boleratzky Lóránd egyet. magántanár	Budapest
D. Dóka Zoltán ny. lelkész	Bag
id. Magassy Sándor ny. lelkész	Sikátor
Tekus Ottó ny. lelkész	Győr
† Dr. Urbán Ernő lelkész	Sopron
ifj. Zászkaliczky Pálné Mirák Katalin történelemtanár	Budapest

*

Szeretettel hívjuk fel kedves Olvasóink figyelmét az Ordass Lajos Baráti Kör
alábbi kiadványaira:

Ordass Lajos: Akikkel az Úton találkoztam	400,- Ft
Ordass Lajos: Gondolatok a Filemonhoz írott levél olvasása közben	100,- Ft
Ordass Lajos: Jó hír a szenvedőknek (Prédikációk)	250,- Ft
Ordass Lajos: Fáklya (Ifjúsági áhítatoskönyv)	300,- Ft
Terray László: Nem tehetett mást (Ordass Lajos élete)	100,- Ft
Virágh Jenő: Dr. Luther Márton önmagáról	350,- Ft
Luther Márton: 14 vigasztaló kép	160,- Ft
Dóka Zoltán: Márk evangéliuma (Kommentár)	1200,- Ft
Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből	600,- Ft
Rózse István: A halál árnyékának völgyében	500,- Ft
Boleratzky Lóránd: Magyar evangélikus egyházjog (I. + II.)	1300,- Ft

Kiadványaink a Huszár Gál Könyvesboltban is kaphatók:
Budapest, Deák tér 4.

*

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 400,- Ft + 100,- Ft postaköltség.

Egy szám ára 100,- Ft. Külföldre 10,- DM.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskay út 10.